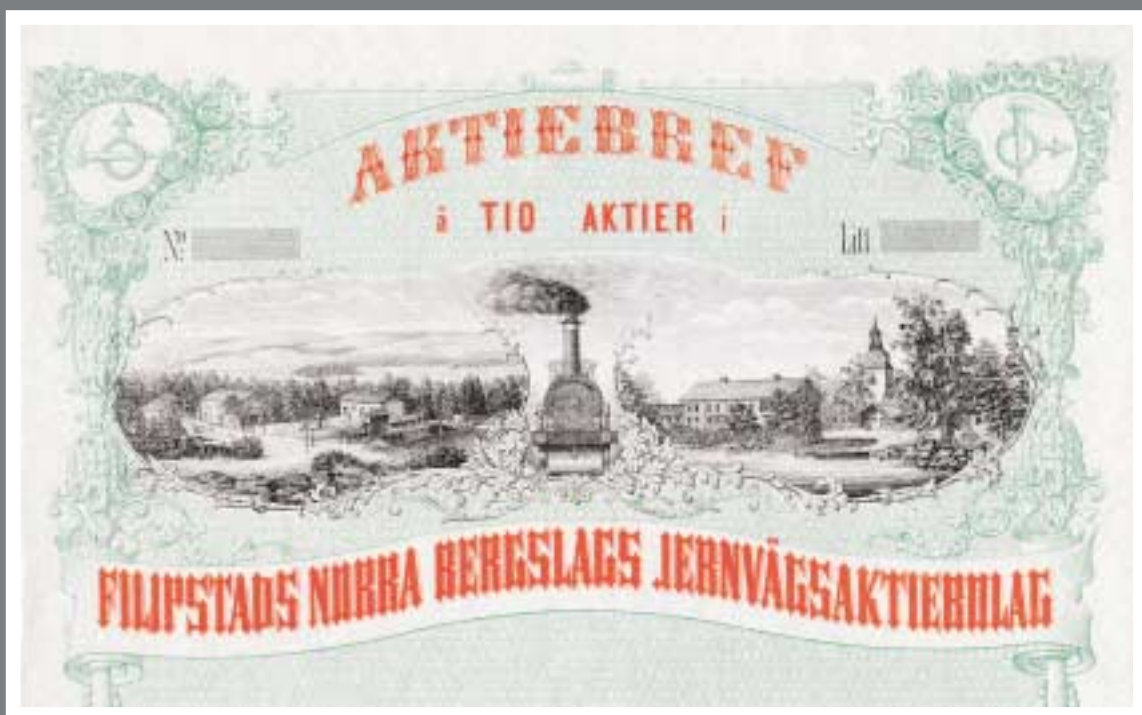

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

MAJ 4 • 2006

Elias Brenner – minnesutställningen 1947

Aktiebrev från järnvägsbolag

Pollett med lokomotiv som motiv

Pris 20 kr

FriMynt 2006

*32:a Internationella
Mynt & Frimärksmässan*

Lördag 22 april kl 11.00 - 17.00

Söndag 23 april kl 11.00 - 15.00

IDROTTEHUS

Mellersta Stenbocksgatan • Helsingborg
HelsingborgsUtställningar • Tel 042-29 25 60

www.frimynt.nu

RABATTKUPONG

TA MED DIG KUPONGEN SÅ FÅR DU

10:- RABATT

PÅ ENTRÉAVGIFTEN!

FriMynt 2006

Ordinarie entréavgift 60:-

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98

onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00

Fax 08-667 07 71

E-post: info@numismatik.se

Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5428

114 84 Stockholm
Tel 08-5195 5300
Fax 08-411 22 14

E-post: info@myntkabinettet.se

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:
Monica Golabiewski Lannby

Auktionskalender:

Dan Carlberg 073-310 48 91
Rolf Sandström 031-99 24 54

Prenumerationer:

Pris 200 kr/år (8 nr)
Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från
Gunnar Ekströms stiftelse
samt Sven Svenssons stiftelse

För insänt, ej beställt, material ansvaras
ej. SNT:s texter och bilder lagras
elektroniskt och publiceras i pdf-format
på SNF:s och KMK:s hemsidor
(www.numismatik.se samt
www.myntkabinettet.se). Den som
sänder material till SNT anses medge
elektronisk lagring/publicering.

Tryck:

Masterprint Sätter & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

Föreningsaktiviteter

JULI

22 Myntmässa i Olofström

Plats Folkets Hus, Olofström

10.00 - För fjärde året i rad arrangeras i Olofström en myntmässa. Passa på att förlägga
15.00 semestern till vackra Blekinge och få lite numismatik på köpet!
SNF medverkar. 10 - 12 mynthandlare ställer ut. Fri entré.

OKTOBER

14-15 Myntdagar i Kristianstad

I samarbete med 40-årsjubilerande Kristianstadsortens Numismatiska Förening arrangeras en numismatisk weekend i Kristianstad. Ett flertal föredrag kommer att hållas. Dessutom avhålls en auktion och en utflykt. Arrangemanget planeras starta vid lunchtid på lördagen och avslutas tidig eftermiddag på söndagen.

NOVEMBER

25 Myntets dag

Plats KMK

Auktion och andra aktiviteter i samband
med myntmässan.

SNF:s julfest

(datum meddelas senare)

Plats Banérgatan

SNF:s traditionella julfest.

Kungl. Myntkabinettet

Nu under våren 2006 kan vi som arbetar på Kungl. Myntkabinettet blicka tillbaka på tio års verksamhet på Slottsbacken 6 i Gamla Stan. Det var nämligen under slutet av april och början av maj 1996 som museet genomförde sin flytt från Narvavägen/Storgatan till den nya adressen. Det var en operation som krävde en hel del logistiskt tänkande. Bortsett från att överflytta ett antal tjänstemän, kontorsinredningar m.m. så handlade det om samlingarna. Närmare 600 000 föremål med mycket högt kulturellt och ekonomiskt värde skulle transporteras mellan olika stadsdelar.

Nästa år firar vi att museets utställningar har varit tillgängliga för allmänheten under tio år, men det återkommer vi till.

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlplan.

Kansli: Besökstid 10.30 - 13.00 onsdag – torsdag.

Stängt: Midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.

Hemsida: www.numismatik.se

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6, Buss 2, 43, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: Måndag – söndag kl. 10.00 - 16.00.

Numismatiska boksamlingen: Torsdagar kl. 13.00 - 16.00.

Hemsida: www.myntkabinettet.se

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

presenteras även på Svenska Numismatiska Föreningens och Kungl. Myntkabinettets hemsidor i www.numismatik.se respektive www.myntkabinettet.se. På nätet kan man läsa SNT i lågupplöst pdf-format. Den tryckta tidskriften ges ut den första veckan i februari – maj, september – december.

Målsättningen är förstås att nå en större läsekrets. Den utvidgade spridningen av såväl artiklar som annonser till allmänheten kan leda till att fler intresserar sig för ämnet och till nya medlemmar i föreningen. Att annonsera bör också bli attraktivare. Annonserpriserna ser ut som följer.

1/12 sida (47 x 50 mm)	250 kr
1/8 sida (72 x 47 mm)	350 kr
1/6 sida (47 x 105 mm)	400 kr
¼ sida (72 x 105 mm)	600 kr
½ sida (151 x 105 mm)	1.200 kr
1/1 sida (151 x 214 mm)	2.000 kr
2:a + 3:e omslagssidan 1/1 sida	2.500 kr
4:e omslagssidan 1/1 sida	3.000 kr
4:e omslagssidan 1/1 i färg	5.000 kr
4:e omslagssidan ½ sida	2.000 kr

Annonser på årsbasis får 20% rabatt. För annonsering kontakta Carin Hirsch Lundborg på föreningens kansli, e-post carin@numismatik.se. Allt material måste vara kansliet tillhanda senast den 1:a i månaden före utgivning. Enskilda SNF-medlemmar erbjuds gratis annons att köpa, sälja eller byta samlarobjekt med högst tre rader. Kontakta mgl@myntkabinettet.se. *Annonser som inte är förenliga med SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.*

Innehåll SNT 4 • 2006

Sid

Artiklar och notiser

Elias Brenner. Minnesutställningen 1947 – innehåll och planering	85
Kritiserade mynt, dalpilar och palmkvistar – femtio års myntning från 1790-talet till 1840-talet	91
Medalj över flygpionjären Carl Cederström	92
Aktiebrev från järnvägsbolag – vackra historiska minnen från ett Sverige i tillväxt. Med anledning av	
den svenska järnvägens 150-årsjubileum 1856-2006	94
Tågbiljetter kan också vara polletter	98
Pollett med lokomotiv som motiv	99
Till en evig Åminnelse ... Plånbok i rött siden från 1793	100
Medalj i fiolbygge	101
Gustav III och dukaterna	105
Rättelse. Svensksundssegern	106
En solfjäder av sedlar	106

Stående rubriker

Från läsekretsen. Hedemorapolletter	97
Utställning. Ibsens kvinnor. Ny utställning på KMK	97
Pressklipp. Ny bild på kinesiska sedlar?	101
Ny medalj. Eugène de Beauharnais – ny medalj	104
Nya mynt. Det svenska frimärket 150 år. Guldmynt från Estland	105
Personalia. Philip Grierson. Bengt Händel. Øivind Hansen	106

Omslag

Vinjett på aktiebrev från Filipstads Norra Bergslags Jernvägsaktiebolag 1873. År 1856 öppnades den första järnvägen i vårt land och i år firar järnvägen i Sverige 150-årsjubileum. Våra aktiebrev förmedlar bl.a. företagshistoria och lokalhistoria, och deras vinjetter visar ofta bilder som inte ses i andra sammanhang. Läs Ian Wiséhn's presentation av äldre aktiebrev från olika järnvägsbolag på sidorna 94-97 och om tågbiljetter och polletter på sidorna 98 och 99. Foto: Gabriel Hildebrand.

Elias Brenner

Minnesutställningen 1947 – innehåll och planering

Av Ian Wiséhn och Torbjörn Sundquist

Elias Brenners namn är fortfarande välkänt och aktat bland svenska och finska numismatiker. Även internationellt är Brenner ett stort namn. Ändå har det gått mer än 350 år sedan han föddes i Storkyro, Finland, den 18 april 1647. Om sig själv sade Brenner att han redan från barndomen "fattat ett särdeles behag" att samla och lära känna de gamla mynten och deras historia.

Brenner är ihågkommen av flera orsaker: han var storsamlare av svenska mynt och medaljer; genom sitt pionjärbete om de svenska mynten – *Thesaurus nummorum Sveo-Gothicorum* – räknas han som "den svenska numismatikens fader"; han är kanske den främste svenske målaren av porträttminiatyrer; han var en av de första i landet som i bild dokumenterade medeltida kyrkor, fornplatser och gamla föremål; han var en tidig tecknare av heraldiska vapen, och så var han gift med författarinnan Sophia Elisabeth Brenner (f. Weber) – "Nordens Minerva". Vinjetten till ett av hennes verk ses på bild 1.

Med tanke på alla ovan uppräknade märkvärdigheter är det inte så konstigt att Kungl. Myntkabinettet (KMK) producerade en större utställning till 300-årsminnet av Elias Brenners födelse. Invigningen skedde den 26 november 1947, och den stängdes redan den 7 januari 1948.

Det skulle bli en utställning som innebar inlån från många olika håll. Kontakter togs med sentida släktingar och med privatpersoner som både ägde föremål och kunskap. Det kom också fram en del nytt material som forskarna inte kände till.

Utställningen pågick i KMK:s medaljsal och i det rum som senare skulle innehålla de svenska besittningsmynten. Utställningskommisarie – den som var ansvarig och samordnade arbetet – var antikvarien fil. lic. Folke Sällström (som några år senare lämnade numismatiken för att i stället ägna sig åt sången och musiken).

De som arbetade med utställningen satte först upp en rad fixpunkter i Brenners liv. Dessa uppgifter skulle sedan också återfinnas i utställningen. Här nedan presenteras dessa per-

1. Vinjett av Brenner till makan Sophia Elisabets bok "Uti åtskilliga språk författade Poetiske Dikter", Stockholm 1709.

sonalia om Brenner ungefär såsom Folke Sällström ställde upp dem:

Elias Brenner, Bild 2, föddes den 18 april 1647 i Storkyro, Finland, och avled den 16 januari 1717 i Stockholm. Han var nummer sexton i en syskonskara på tjugo. Åren 1654-1658 fick han undervisning i Nykar-

leby skola och 1658-1662 i Björneborgs skola. Den 10 december 1663 inskrevs Brenner som student i Uppsala.

Han var ritare vid Antikvitetskollegiet fr.o.m. den 10 november 1668. Samtidigt var han kopparstickare vid samma kollegium. Han hade ritupdrag för både Johannes Schefferus och Johan Hadorph. För att kunna fullfölja sina uppdrag måste Brenner företa resor till Götaland åren 1669 och 1670 samt till Finland 1671-1672.

Åren 1673-1674 var Brenner fri konstnär och miniatyrmålare i Stockholm. Därefter återgick han i tjänst vid Antikvitetskollegiet. Den 6 juli 1677 utsågs han till kungl. miniatyr- och emaljmalare. Han blev s.k. hovminiatör på stat samt vapenmalare i kansliet den 5 juli 1684.

E.o. assessor i Antikvitetsarkivet blev Brenner den 31 december 1692. Utnämningen kom som ett resultat av utgivandet av *Thesaurus* 1691 och som utlämnades till spridning och

2. Elias Brenners självporträtt, 1677?
Foto: Nationalmuseum.

3. Vinjett av Brenner till "Thesaurus Nummorum Sveo-Gothicorum", 1691.

4. Titelblad till "Thesaurus Nummorum Sveo-Gothicorum", 1691.

försäljning fr.o.m. 1692. Bild 3 och 4. Han blev assessor vid Antikvitetsarkivet den 13 juli 1693. Han fick det hedrande uppdraget att utföra kungl. konterfej till bibeln den 5 december. Samtidigt gjorde han under en längre tid dekorationer i tryckta böcker, mindre skrifter och förordningar.

Brenner utsågs till att vara Suecia-verkets kontrollant fr.o.m. den 14 februari 1708. Han adlades den 10 mars 1712.

Elias Brenner gifte sig första gången den 24 augusti 1676 med Eren-gard Stamm (trol. 1656-1679), andra gången den 25 oktober 1680 med Sophia Elisabeth Weber (1659-1730). Den senare var 21 år när hon ingick äktenskap med änkemannen Elias Brenner, som redan hade två barn. Sophia Elisabeth Brenner födde femton barn, ammade själv de första fem och blev känd som en ytterst duglig husmor. Då och då ryckte hon in som handsekreterare och bokhållare åt sin man. Elias Brenner och hans hustru Sophia Elisabeth ligger begravda i Riddarholmskyrkan, sida vid sida i en grav belägen direkt framför det Lewenhauptska gravkoret, täckt av en enkel kalkstenshäll utan text.

Brenners huvudintressen var säkerligen att samla och dokumentera

svenska mynt och medaljer samt den svenska myntkunskapen. Även om det långt före Brenners tid funnits myntsamlare och forskare på området, är han den store banbrytaren inom detta forskningsfält. Trots att grunden till Kungl. Myntkabinettet blev lagd redan före Gustav II Adolfs regering fanns det ingen större samling svenska mynt förrän Brenner på 1660-talet lade grunden till sin samling.

Utställningens långivare

För att kunna möjliggöra utställningen krävdes ett omfattande arbete med att få ihop ett tillräckligt stort och intressant material. Först måste man inventera ämnets alla möjligheter och därefter få fram en lista över ägarna till föremålen. De ansvariga vid KMK ställde till alla dem som hade material rörande Elias Brenner och hans verksamhet. Ett konstaterande är att endast de som prövat på att göra en utställning vet hur mycket arbete som ligger bakom den färdiga utställningen. Följande institutioner och privatpersoner kontaktades:

1. Stora Kopparbergs Bergslags AB, Biblioteket i Falun.
2. Universitetsbiblioteket Carolina Rediviva i Uppsala.

3. Malmö museum.
4. Kungliga Biblioteket, Stockholm.
5. Nationalmuseum, Stockholm.
6. Husgerådskammaren, Stockholms slott.
7. Riksarkivet, Stockholm.
8. Riddarhuset, Stockholm.
9. Stockholms stadsarkiv.
10. Nationalmuseet, Helsingfors.
11. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
12. Christian Fahlcrantz, Vänersborg.
13. C. J. Fahlcrantz, Stockholm.
14. Ragner Gyllensvärd, Stockholm.
15. Ingegärd Sundström, Stockholm.

Dessutom tillkom föremål ur Kungl. Myntkabinettets egen samling.

Från **Stora Kopparbergs Bergslags AB** inlånades "en handling över ett myntprojekt rörande 1/6 öre 1707", d.v.s. Brenners förslag till utformning av detta kopparmynt (Handl. Ur volym C. V: nr 4a, p. 223-224).

Carolina Rediviva i Uppsala kunde bistå med en rad handlingar och böcker, nämligen:

Brev och vapenritningar av Brenner till G. Cederhielm (ur X 255 a-b);

tre blad – Rudbeck (Ihre nr 197); gravyr med vadarfågel och sköldpadda (ur Palmskiöld 332); teckning som visade del av Stockholms stadsmur, porten vid Köpmangatan (ur Palmskiöld 263); Förteckning över Elias Brenners myntsamling, sammanställd av Nicolas Keder (X212); E. Ashmole, *The Institution ... of the Order of the Garter* 1672; Cl. Bonterone, *Recherches curieuses des monnois* 1666; *Catalogus librorum* Elias Brenners egen katalog över sin boksamling (X 212).

KMK hade från början dessutom haft avsikten att låna Nicolas Keders *Museum Graingerianum*, London 1728, och två brev från Brenner 1710 och 1711 (ur F. Gyldenstolpes samling, F 206-207). Dessa senare lån annullerades dock.

Malmö museum skickade som lån en miniatyrmålning från 1692 av Elias Brenner. Målningen föreställer Erik Dahlberg.

En av de största långgivarna var **Kungliga Biblioteket**. Från denna institution lånades:

Thesaurus nummorum Sveo-Gothicorum 1690-1691; *Nomenclatura et species etc*, Stockholm 1680; *Poetiska dikter*, Stockholm 1713, av Sophia Elisabeth Brenner; fem plancher visande medaljer, Gustav II Adolf – Karl XI, daterade 26 november 1696; en bunt, 4:o (fol. 1-65 jämte omslag) med påskriften: *Brenners utkast till dess mynt-book ...*; av Elias Brenner och Ericus Geringius färglagd teckning och gravyr visande ett antependium i Riddarholmskyrkan; Hadorphs *Myntebok*; *Gamble monumenter i stoor-förstendömet Finnländh affrijtadhe anno 1671 och 1672* (22 pl. utgörande bilaga till C. A. Gottlund, Otava, 1, Stockholm 1828); Elias Brenner, *Linköpings domkyrka, Wadstena etc. Afritningar och beskrifningar öfver åtskill. Kyrkor etc uti Wäster Götthland* (F. m. 27) och Elias Brenner, Peringskiöld, *Monumenter i Finland* (F H 5).

Bland de idag kvarliggande handlingarna (ATA) om utställningen 1947 finns också ett brev (14 november 1947) från förste bibliotekarien Ruben Eriksson, som var föreståndare för Handskriftsavdelningen vid Kungliga Biblioteket, till museidirektören för Statens historiska museum (KMK) ingick då som en avdelning inom SHM), professor Birger Nerman:

I anledning av skrivelse den 11 dennes angående lån av vissa Elias Brenners handskrifter får jag meddela, att ett av de begärda manuskripten ingår i Rålambska hand-

skriftssamlingen, vilken enligt donationsbestämmelserna egentligen ej får utlånas utanför Kungl. biblioteket. Riksbibliotekarien [Oscar Wieselgren] har emellertid beslutat att för detta detta särskilda tillfälle göra ett undantag från dessa bestämmelser, som annars rigoröst efterlevas. Dock vore vi tacksamma, om man i ev. kataloguppgifter till utställningen ville underlåta att utsätta, att handskriften ingår i Rålambska samlingen. Detta för att undvika möjligen tänkbara påpekanden från donators efterlevande.

Samtidigt vill jag fästa uppmärksamheten på att bokauktionskatalogen efter Elias Brenner finns bevarad, dock endast i ett enda ex. i Palmskiöldska samlingen i Uppsala Universitetsbibliotek. Tyvärr är det inbundet i en volym tillsammans med andra handlingar och kan därför svårigen utställas. Kungl. biblioteket har emellertid en fullständig fotostatkopier (negativ), varav lättligen en positiv kopia kan framställas, exempelvis av titelbladet.

En annan viktig långgivare var **Nationalmuseum** i Stockholm och lånen därifrån bestod av ett stort antal miniatyrmålningar som Elias Brenner utfört:

Hartvig Losk (N M Bih. 242); Karl XI (344); okänd medelålders man (554); okänd ung man (555); okänd ung man (557); självporträtt (559); okänd man (561); enligt uppgift en medlem av släkten von Saltza (562); okänd ung dam (564) och konstnärens dotter, Suzanna Elisabeth Brenner (337). Man fick även låna målningar över Brenners samtida, samtliga kulturpersonligheter: Johannes Scheffereus av E. Jetsche; Johan Hadorph av okänd konstnär (Gripsholm 958); Johan Peringskiöld av J. Kloppe; Erik Benzeliuss d.y. av J. H. Scheffer (Gripsholm 1006) och Nils Keder av G. E. Schröder.

I Nationalmuseum fanns också delar av den s.k. **Skattkammarsamlingen**. Från den kunde Nationalmuseum även bidra med ytterligare porträttminiaturer som målats av Brenner:

Karl XI (588); Karl XI (589); Karl XII vid fyra års ålder (597); Karl XII som kronprins (599); fältmarskalken friherre Simon Grundel-Helmfeldt (662) och riksrådet greve Anders Leijonstedt (664).

Nationalmuseum utlånade också Brenners självporträtt i grisaille (5710) som tillhör **Sveriges Riksbank**, men som ursprungligen deponerats av banken till Kungl. Myntkabinettet.

Husgerådskammaren på Stockholms slott kunde bidra till utställningen med ett miniatyrporträtt som Brenner målat, nämligen över drottning Ulrika Eleonora d.ä. Även denna hade sitt ursprung i Skattkammarsamlingen (nr 256).

Självfallet finns det mycket spännande material på **Riksarkivet**. År 1947 fanns det som utlånades till Brennerutställningen på Riksarkivets avdelning på f.d. Östermalmsfängelset, även kallat Kvinnofängelset (på den platsen ligger i dag Arkitekthuset). Följande handlingar m.m. utlånades till utställningen:

En volym "Genealogica" 64, d.v.s. Sophia Elisabeth Brenners anteckningar. Ett blad ur "Svenska Adelsvapen", fol. 1-46, blad 2: greve Bielke. Tre blad ur "Svenska Adelsvapen", fol. 47-165, blad 143: Granfelt; blad 154: von Psilander och blad 156b: J. Henrici Hoffman. En volym "Sköldvapen" fol. sign. 72, Skokloster, Ser. I. En volym "Sigiller, Träsnitsaftryck och teckningar". Ur Medicinalstyrelsens arkiv: "Collegii Medici – Acta och Relationer från Anno 1704 till 1709 (ett band). Signillstamp nr 53. Brenners teckning efter drottning Blankas sigill.

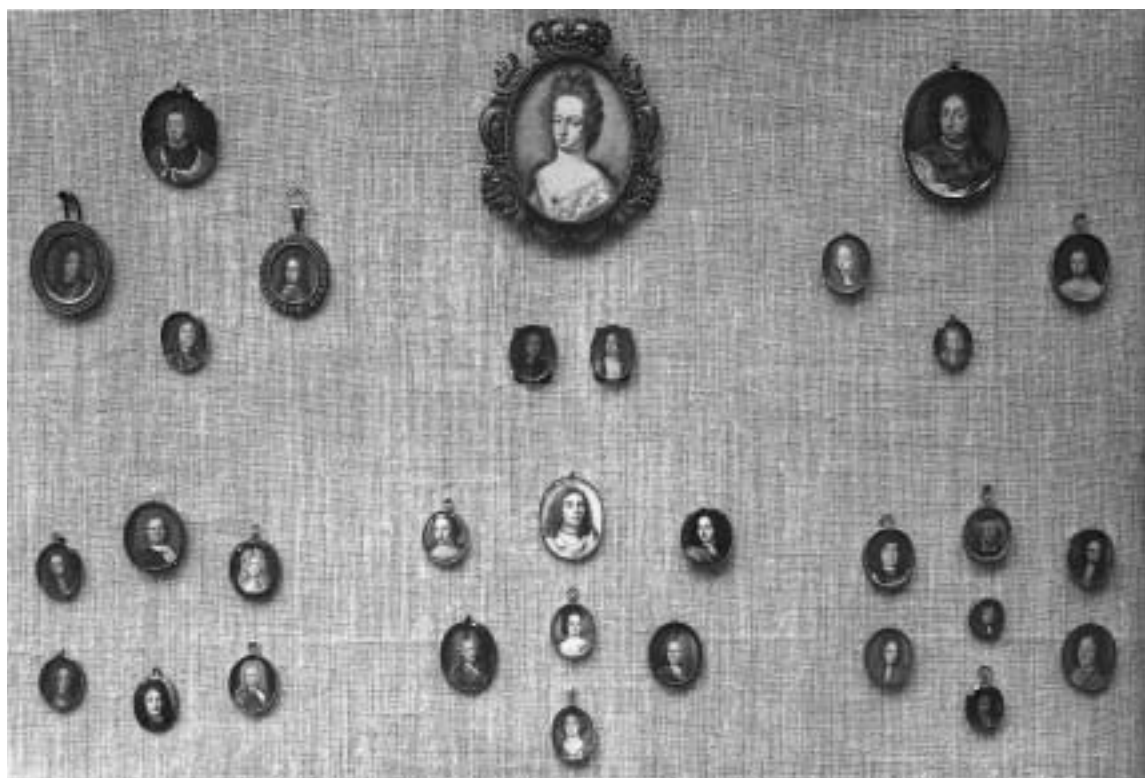
Riddarhuset bidrog med originalsköldebrevet för adliga ättarna nr 1401 Granfelt, nr 143 Gadde, nr 113 Lagercrona, nr 1392 Manderström, nr 1393 Wingeflycht och nr 1438 Strahlenberg.

Från Stockholms stadsarkiv inlånades mantalslängden för Maria Magdalena församling 1711, volym 15. Här finns bl.a. följande uppgifter:

<i>Qvarteret Jupiter, det större Sölf. mt. Assessoren wälborne Hr.</i>	
<i>Elias Brenner bebor</i>	
<i>Sitt egit Steenhuus med sin Fru,</i>	
<i>Som har i tjenst Drängen Hans,</i>	
<i>Som tienar för Maat och Kläder – 2 –</i>	
<i>Pijgan Brijta – niuter i löhn</i>	
<i>30 D Kmt –</i>	1 –
<i>Ingen Wagn –</i>	
<i>För en Peruque</i>	2 –
<i>för 3ne Fontangier</i>	6 –
<i>för Åtta Eldstäder</i>	5 –

Inga frucht, eller ofruchtbara Capitaler, utan beklagar Sig Hr. Assessoren sielf Öfwer sin egen torftighet –

Elias Brenners ekonomi var dock länge god. Detta förstår vi bl.a. av hans möjligheter och framgångar i fråga om att införskaffa sin för tiden fantastiska mynt- och medaljsamling. Säkert hade Brenner också lagt ut en hel del pengar i samband med tryckningen 1691 av sitt verk *The-*

5. De utställda av Brenner målade miniatyrerna (31 st).

Grupp till vänster: Karl XI sign. 1697, Erik Dahlberg sign. 1692, okänd, Grundel Helffeldt, Anders Leijonstedt, Hartwick Losch, sign. 1711, okänd, okänd, okänd, okänd,

Grupp i mitten: Ulrika Eleonora d.y. sign 1710, Klas Fleming, Anna Cruus, okänd, Elias Brenner (självpporträtt) sign., okänd, Nils Keder, Susanna E. Brenner (dotter) sign. 1700, Urban Hjärne, "M.W." (Brenners svägerska?) sign. 1683.

Grupp till höger: Karl XII, Karl XII som kronprins sign., Karl XI, Karl XII som kronprins sign., okänd, Östen Pihl sign 1712, Fleming?, Otto W. von Königsmarck, okänd, okänd, okänd.

sarus nummorum Sveo-Gothicorum. Boken utlämnades till läsarna först året därpå.

Brenner hade länge framgångar som målare av miniatyrporträtt. Han hade mycket bra kontakter med hovet. Karl XI uppskattade Brenner så mycket att denne fick följa med kungen på hans Eriksgata som genomfördes sommaren 1673. Brenner tjänstgjorde som guide åt kungen och hans närmaste i hovet och berättade

om de historiska byggnader och monument de mötte under resan. Karl XI:s Eriksgata utgick från Stockholm och gick över Mälaren och därefter till Östergötland och sedan till Västergötland. Den uppskattning som Brenner rönste medförde att kungen och hovet blev hans största och viktigaste kund vad gäller miniatyrmålningar. Både drottning Ulrika Eleonora och kungen beställde ett betydande antal miniatyrmålningar som de bl.a. använde som gåvor vid utlandsresor och till utländska besökare. Det fanns även gott om förmögna enskilda beställare och de betalade det som Brenner begärde för sina målningar.

År 1694 ägde Brenner ett hus vid Köpmantorget i Gamla stan. Samma år köpte han ytterligare ett stenhus. Huset fanns på Södermalm, vid hörnet av Horns- och Repslagargatorna. Det pris som han betalade var 12.500 daler km.

Uppgifterna från 1711 ger oss emellertid en helt annan bild av Brenners ekonomiska situation. Verkningarna av kriget mot Ryssland påverkade även Brenner och hans förmögenhet. Någon lön från Antikvitetsarkivet kunde han inte längre räkna med och antalet kunder som önskade beställa en miniatyrmålning

hade minskat avsevärt. Dels var det ont om personer som hade råd att beställa en målning, dels var ju många av de gamla kunderna ute i kriget, fångar efter slaget vid Poltava 1709 eller döda. Det senare fallet var högst aktuellt även hemma i Stockholm. Här talar vi om pesten. Brenner utger själv en liten skrift om de mest kända data för pestens härjningar i Sverige vid olika tillfällen. Han anger att pesten i Stockholm t.o.m. december 1710 hade dödat 18.000 människor. Brenners skrift heter *Kort förteckning uppå de namnkunnigaste pestilents-tider i Sverige, af gamla och nya skrifter och documenter sammanfattad ... 1711*" (*Svenska archivum*, utg. Av S. Loenbom, T. 1, 1766, s. 113-123).

Det kan här vara på sin plats att säga något om Karl XI:s intresse för numismatiken. Kungen köpte år 1693 in en samling av främst romerska mynt som tillhört assessor sammanfattad på Hulterstad i Östergötland. Samlingen omfattade totalt 3 066 (10 guld, 1 457 silver och 1 599 brons) mynt. Två år senare, 1695, återköpte kungen dessutom de av drottning Kristina i Belgien pantsatta samlingarna. Brenner har själv i 1731 års utgåva av *Thesaurus Nummorum*

Sueo-Gothicorum (sid. 250 ff) skrivit om kunglig numismatisk aktivitet. Där berättar Brenner att Karl XI strax före sin död inrättade ett råd med numismatiskt kunniga personer (Carl Wrede, Johan Gabriel Sparfwenfeldt, Niclas Keder och Elias Brenner) för att på Kungl. Slottet sammanträda och ordna upp den kungliga samlingen. Det går inte att ta fel på Brenners förtjusning när han vidare berättar om kungens återkommande besök hos den nyinrättade gruppen. Kungen, som ibland valde bort viktiga möten för att närvara vid rådets sammanträde, gav därvid sina synpunkter och råd. Det sagda vittnar om Karl XI:s stora intresse för de brennerska aktiviteterna samt för numismatiken.

Slutligen beklagar Brenner kungens död 1697, strax före branden på Stockholms slott, då en verklig gynnar av de antikvariska vetenskaperna förlorades. I ett brev från 24 november 1696 till Erik Benzelius d.y. från Brenner nämns planerna på att kungen skulle inköpa Brenners egen betydande samling av svenska mynt och medaljer. Därav blev intet – tyvärr måste man nog säga. Ej heller under Karl XII kom samlingen till den svenska staten. Brenners samling såldes, som vi vet, till den i Stockholm verksamme, engelske köpmannen Walter Grainger och hamnade så småningom i rysk ägo.

Men nu åter till minnesutställningen. Ett rop om hjälp gick också ut över Bottenviken. Det var givetvis nödvändigt att tillskriva **Nationalmuseet i Helsingfors** om ytterligare lån av miniatyrporträtt som Brenner utfört. Här gällde det följande arbeten:

Okänd herre, emalj (32100:61); Nicolas Keder (32100:57); Urban Hjörne (32100:56); Östen Pihl, sign. 1712 (33097:1); okänd herre (32100:60); Otto Wilhelm Königsmarck, 1639-1688 (32100:55); Fleming? (32100:54); okänd herre (32100:58); okänd herre (32100:59) och okänd herre, otydlig sign. (32100:62).

Det var tänkt att utställningen om Elias Brenner skulle vandra vidare till Helsingfors, men statsarknologen C. A. Nordman skrev (30 december 1947) till 1:e antikvarie Nils Ludvig Rasmusson vid Kungl. Myntkabinetet att man tvingades avstå från utställningen. Orsaken var de alltför höga kostnaderna som var förknippade med företaget.

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i Stockholm utlånade handskrifter och tryckta arbeten, och **Kungl. Myntkabinetet**

6. Vy över utställningen.

ställde ut olika medaljer över Elias Brenner, utförda av Karlsteen 1683, Hartman 1700, Adolf Lindberg 1877 och Ekvall 1876. KMK visade också mynt som på olika sätt kunde kopplas till Elias Brenner.

Det var inte enbart museer, arkiv och bibliotek som deltog i utställningen med målningar, böcker, handlingar och föremål. KMK kontakade också olika privatpersoner. Först skrev antikvarie Folke Sällström till Brenners sentida släktingar, familjen Fahlcrantz.

Från landssekreteraren **Christian Fahlcrantz** i Vänersborg kunde KMK låna den viktiga oljemålningen över Elias Brenner och som målats av Micael Dahl 1680. När tavlan anlände till Stockholm beslutade man att omgående låta utföra en kopia. Detta skedde naturligtvis med ägarens tillstånd. På baksidan av den ursprungliga duken, som var dold av en extra på 1800-talet spänd duk, står det: "E. Brenner dep...ista 1680 Mic. Dahl".

Christian Fahlcrantz skrev ett brev (2 december 1947) till Folke Sällström, KMK:

Under mitt besök i Stockholm talarde vi något om vissa miniatyrporträtt av Elias B., som tillhört släkten Fahlcrantz och som skulle ha överlämnats till Nordiska museet.

Jag har nu gått igenom min fars, Wilhelm Fahlcrantz, f. 1859 död 1936, anteckningar om Elias Brenner och där står bl.a. följande: "I Fahlcrantzka familjen funnos i min barndom minst fem av Brenner målade miniatyrporträtt, föreställande honom själv och några andra manliga medlem-

mar av släkten Brenner. Doktor C. J. Fahlcrantz (dog 1913), som ej kunde avhålla sig från att göra restaureringar å dessa porträtt överlämnade dem till Nordiska museet". I prof. Aspelins bok om B. finns en förteckning över kända min. porträtt. Under punkterna 4, 8, 9, 10 och 11 omnämnas sammanlagt fem porträtt med C. J. ("P" fel) Fahlcrantz som ägare (ett självporträtt, ett föreställande Isak H. Brenner, två Martin Henrik B.)

Doktor Rasmusson ringde Nord. Museet om dessa porträtt men fick negativt svar. Man måste undra vart dessa porträtt tagit vägen. Möjligen ha de aldrig överlämnats till Nord. Mus. I så fall skulle C. J. Fahlcrantz arvingar ha dem, om de icke avyttrats. C. J. Fahlcrantz son med samma namn (Adr. Mäster Samuelsgatan 17) torde vara den ende som kan ge upplysningar.

Hur vore det om Historiska museet i t.ex. Svenska Dagbladet efterlyste miniatyrporträtt av Elias Brenner. Marginalen brukar ju underfundom medverka i liknande situationer.

Jag har haft ett brev från fru Kerstin Stenhammar-Nordlander, som vill kopiera Brennertavlan. Jag har svarat henne att jag icke har något där emot under villkor att tavlan ej tas från sin plats i museet.

Från bokförläggaren **C. J. Fahlcrantz** i Stockholm kunde KMK låna ett oljemålade porträtt som föreställde Sophia Elisabeth Brenner. I en monter under skaldinnan hade KMK lagt ut några förstaupplagor av hennes diktsamlingar som dedicerats till maken samt en del familjedokument.

Justitierådet **Ragnar Gyllensvärd** lånade ut två porträttminiaturer föreställande Kungl. rådet friherre Klas Fleming af Liebelitz, f. 1649 och d. 1685 (han bär en allongeperuk), samt hans maka, friherrinnan Anna Cruus af Gudhem, f. 1654 och d. 1692. Miniaturerna hade tillhört Anna Gyllenswärds (f. Posse) mor Sigrid Posse (f. Leijonhufvud) som fått dem efter sin far Gustaf Abraham Edvard Leijonhufvud och som brukade uppge att fadern "alltid sagt att miniaturerna föreställde fältmarskalcken Fleming och hans fru". Uppgiften om titeln "fältmarskalk" är dock felaktig. Den rätta titeln var "lantmarskalk".

Slutligen utlånade fröken **Ingegärd Sundström**, Stockholm, en miniaturmålning som utförts av Brenner. Det rörde sig om en målning över en "okänd ung dam M. W." som Brenner utfört 1683. Genom röntgenfoto kunde man se en upp- och nedvänd signatur: "E. B." samt ett rättvänt monogram, "G. W."

Miniaturmålningen hade funnits i släkten Sundström under minst tre generationer (enligt uppgift från 1947). Målningen är utförd med vattenfärg på pergament. Pergamentet är klistrat på en elfenbensskiva. På baksidan finns prydligt målat i svart: "El. Brenner, 1683". Målningen är innefattad i en medaljong. Baksidans synliga del är täckt med blekblå emalj. Där finns också ett i svart målat namnchiffer: "M. W.", under en "blomkrona" med band. Under initialerna "M. W." finns ett par korslagda palmkvistar varunder finns ytterligare initialer, "E. B." (möjlig angivande konstnärens namn = Elias Brenner). Porträttet föreställer en okänd ung kvinna.

Ingegärd Sundström förmedlade även uppgifter om ett miniaturporträtt som också skulle ha målats av Brenner. Det skulle röra sig om en viss "Östen Pihl". Han hör inte till de namnkunniga från 1700-talets början. Av den anledningen kan det vara intressant att här lämna ytterligare uppgifter om honom. Enligt Klerckerska samlingen i Kungliga Biblioteket, lägg "Pihl", finns följande notat:

J. A. Laurins stamträd över släkten Leijell. Östen Pihl, f. i Stockholm 1669 enligt anteckning af Elias Brenner 1712 på ett af honom målat porträtt af Herr Östen, kaplan i Maria i Sthlm g. m. Sofia Schröder. Porträttet nu (1885) befintligt i Helsingfors, B. O. Schaumans ego, nyligen funnet i Christinestad. Bilden är målad på

7. Förlaga till utställningsaffischen.

tjockt papper i ovalt medaljongformat.

De utställda miniaturerna ses på bild 5 och en vy över utställningen ses på bild 6.

De som ansvarade för Brennerutställningen tycks ha varit mycket sent ute i fråga om planeringen. Invigningen skedde 26 november 1947, men fortfarande en dryg månad senare anlände föremål m.m. som skulle tillföras utställningen. KMK var starkt försenade och pressens intresse för utställningen var inte så stor. Elias Brenners namn var inte tillräckligt känt ute bland allmänheten. Tiden räckte inte heller till för att få fram en tryckt katalog och endast ett mindre antal affischer trycktes. Idag har KMK endast kvar en fotografisk förlaga till affischen. Bild 7.

Resultatet med utställningen var mindre lyckat, men de ansvariga hade ägnat den stor möda. Det krävs stora kunskaper och goda kontakter inom den officiella kulturvärlden för att lyckas uppspara så mycket blandat material om en man som varit död i nästan 250 år. Detta förstår den som idag bläddrar bland arkivhandlingarna från 1947. Det har därför också känts angeläget att i artikelns form försöka rekonstruera utställningen om Brenner.

Otryckta källor

Kungl. Myntkabinettets utställningar, 1947. Brev, anteckningar m.m. *Antikvariskt topografiskt arkiv (ATA)*. Stockholm.

Tryckta källor

Berghaus, P.: Porträtt av en numismatiker. Elias Brenner (18.4.1647-16.1.1717). *SNT* 1994:8 s. 196-200.

Rasmusson, N. L.: Mynt- och medaljsamlare inom det svenska kungahuset, *Antikvariskt arkiv* 20, Uppsala 1962.

Sundquist, T., Wahlquist, G.: Om Elias Brenner, hans miljö och verksamhet. *SNT* 1979:3 s. 59-62. □

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46

Box 5132 102 43 Stockholm
Tel 08/662 62 61 - Fax 08/661 62 13

**KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR**

Lagerlista över svenska personmedaljer och numismatisk litteratur
www.nordlindsmynt.se

Kritiserade mynt, dalpilar och palmkvistar – femtio års myntning från 1790-talet till 1840-talet

Gustav IV Adolf

Gustav IV Adolfs regeringstillträde innebar, på samma sätt som för tidigare regenter, att hans porträtt sattes ut på mynten. Här fanns inte rum för någon större fantasi. Bäst var det om mynten fick traditionell utformning. Nu blev det inte riktigt som man hade tänkt sig. Den unge kungens porträtt på mynten blev föremål för en offentlig uppmärksamhet på ett sätt som knappast några tidigare svenska mynt blivit.

I flera tidningsartiklar blev mynten kritiserade. Gustav IV Adolfs första riksdaler från 1792 påtalades särskilt för bristande porträttlikhet. Överhuvudtaget gällde anmärkningarna gravören Carl Gustaf Fehrman så att "lägga upp" håret etc. Man måste väl även idag ge den skarpa kritiken rätt. Det rör sig verkligen om några ovanligt misslyckade kungaporträtt som vi finner på Gustav IV Adolfs mynt under den Reuterholmska tiden och även närmast därefter. Ur konstnärlig synpunkt betydde det inget framsteg då Fehrman 1795 fick tillfälle till modellstudier av den unge kungen. Övriga mynttyper är om möjligt ännu sämre i fråga om kungaporträtten.

En markerad förbättring sker då Lars Grandel 1799 övertar myntgravörssysslan. Det är åter ett omsorgsfullt kungaporträtt som vi ser på rikets mynt och mera realistiskt i fråga om ansiktets utformning än på långa tider. Den rustning som kungen bär visar att Grandel närmast tillhörde den nyantika riktningen. Grandel visade att porträttskulptur skulle vara klädd i en samtida dräkt eller eventuellt i kunglig mantel. Kungen bar rustning eller snarare skyller, men inte i denna utformning. Men denna utstyrsel ansågs som passande för att ge monarken den fantasieggande övervärldsliga prägel som skulle understryka kungavärdighetens höghet. Men mitt i allt detta finns en så pass realistisk detalj som spännhalsduken. Om kungens övriga mynttyper kan nämnas att kopparmynten har den sedan Fredrik I traditionella utformningen med kungamonogram – vackert komponerat – om dalpilarna.

1. Den unge Gustav IV Adolfs porträtt på en riksdaler 1797 enligt Carl Gustaf Fehrman. Porträttet blev mycket kritiserat av tidningarna och allmänheten.

2. Riksdaler präglad 1801. År 1799 övertog Lars Grandel sysslan som myntgravör. Hans porträtt över kungen gillades av de flesta.

3. Myntgravören Lars Grandel var verksam ända till 1830. Här avbildas riksdalern 1812 med Karl XIII:s porträtt.

4. Riksdalern 1822 med Karl XIV Johans bild är graverad av Lars Grandel men visar också tydliga influenser från Sergels porträtt på kungen.

Karl XIII

Karl XIII:s mynttyper betydde i två avseenden ett markerat avbrott mot de föregående. Bysten – med ett vackert och känsligt, nästan måleriskt, men knappast realistiskt format ansikte – framställs nu åter *à l'antique* och den runda skölden med tre kronor på fransidan utbyttes mot en spadliknande sådan. Samtidigt behöll man serafimerkedjan i en krets kring skölden. Silvermynten med lägre valörer, 1/12 och 1/24 riksdaler, visar ett monogram av rent karolinsk typ. Den lägsta kopparvalören 1/12 skilling fick en ny utformning till fransidan – där dalpilarna utbyttes mot tre kronor.

Karl XIV Johan

Med Karl XIV Johans myntporträtt lyckades inte Lars Grandel lika bra som med de föregående. En alltför flack gravyr har liksom suddat ut dragen i det annars så karaktärsfulla ansiktet. En bättre, men kanske något stel skildring, ger en nyinförd bild från 1827 som tydligen tillkommit i samband med en då genomförd teknisk reorganisation av myntverket. Denna innebar bl.a. prägling i ring och samtidigt randskriftens återgivande i fördjupat skick. Här ersattes nu det gamla MANIBUS NE LÆDAR AVARIS med finvikts- och haltbeteckningar; på riksdalern 534 8/9 troyska ass finsilver redan 1831 – 75/100 finsilver.

Förändringarna år 1827 omfattade även fransidesbilden för ½ och ¼ riksdaler. Här framställdes sålunda för första gången det nya dynastivapnet i hjärtskölden, under det att i huvudvapnet vid sidan om tre kronor och folkungalejonet, Norges yxbärande lejon infördes. I samband härmed fick serafimerkedjan en mera realistisk placering liggande runt skölden (som nu inte längre hade kvar spadformen). Detta återverkade även på de lägre silvervalörerna. I samband med den ändrade klyvningen av nominalerna 1830 tillkom ett nytt kungaporträtt. Här har Sergels medaljong varit förebild på ett välgörande sätt. Äntligen hade kungens karaktärsfulla utseende kommit till uttryck på mynten.

Detta var en nydaningens tid i alla avseenden inom myntväsendet. När Avesta myntverk lades ner försågs sålunda även kopparmynten med kungens bild. För att denna serie lätt skulle kunna skiljas från övriga mynt blev bysten klädd i mantel *à l'antique*, medan fransidorna genomgående förseddes med trekronorsvap-

5. Efter det av kopparmyntningen i Avesta upphört 1831 utkom en ny serie vackra kopparmynt med kungens porträtt 1832. Serien kallas vanligen "palmkvistserien".

6. 1 skilling banko 1835, fransidan. År 1835 inleddes präglingen av kopparmynt med valörer i skilling banko. Trots att mynten präglades i Stockholm hade man tagit med de gamla dalpilarna. Myntgravören hette Ludvig Persson Lundgren.

net; på 1/12 skilling helt i stil med motsvarande valör under Karl XIII, på de högsta med korsade palmkvistar. Efter myntrealisationen 1834, då de nya värdena med skilling banko valörer utgavs, visade det sig dock att man inte vågat gå ifrån det gamla hävdvunna emblemet på kopparmynten, nämligen de korslagda dalpilarna. Detta återkom nu trots att mynten inte längre slogs i Avesta utan i Stockholm. I övrigt kan nämnas att då de högre guldnominalerna 4- och 2-dukaten 1830 infördes, fick dukatserien i sin helhet en ny fransida med en heraldisk nyhet för de svenska mynten: en vapenmantel – framför vilket återfinns trekronorsvapnet på oval sköld.

Slutligen ändrades vapnet på de högre riksdalervalörerna 1842 i det att Norges lejon togs bort och trekronorsvapnet återstod ensamt kvar.

Ian Wiséhn

Foto: ATA.

Litteratur

Ahlström, B., Almer, Y., Hemmingsson, B.: *Sveriges mynt 1521-1977*. Stockholm 1976.

Hamrin, C., Hyllengren, J. L.: *Svensk myntförteckning. Del 1. Bernadotte-dynastin 1818-1988*. Stockholm 1988.

Lagerqvist, L. O., Nathorst-Böös, E.: *Mynt, sedlar och medaljer. Ur numismatikens historia*. Borås 1981.

Tingström, B.: *Svensk numismatisk uppslagsbok*. Uppsala 1963. □

Medalj över flygpionjären Carl Cederström

Flygbaronen Carl Cederström (1867-1918) var en mångsysslare som hade svårt att hitta ett s.k. normalt yrke. Under 1890-talet verkade han som fårhandlare och varietésångare i USA. Hemma i Sverige spelade han på luta inför publik. Men när flyget kom fick han ett nytt mål i livet och som det skulle visa sig även sitt öde.

Från 1910 sysslade Cederström mest med flygning. Han hade lärt sig flyga i Frankrike 1909 och han blev därmed Sveriges förste flygare. Det var Cederström som tog initiativet till den militära flygskolan på Malmslätt, vars chef han var under ett år. Han organiserade även aviatikavdelningen vid Södertälje verkstäder och 1916 grundade han Nordiska aviatik AB. Under en flygning över Ålands hav störtade han och omkom.

Cederström är självfallet en person som borde finnas avbildad på många medaljer, men så är det inte. Artikelförfattaren har tidigare beskrivit en plaket med Cederström (SNT 1996:3, s. 55) samt hans flygarmärke. Vid ett besök i Flygvapenmuseum i Linköping "upptäcktes" ytterligare en medalj. Det rör sig om en guten bronsmedalj eller medaljong med ögla som mäter 155 mm. Tillkomståret är okänt, men möjligen är den gjord strax före första världskriget eller kanske 1918 i samband med Cederströms död. Medaljen är ensidig och visar flygbaronens bröstbild, höger profil. Cederström är klädd i en rock och på huvudet har han en flygarmössa. Ovanför huvudet står namnet utskrivet: Carl Cederström. Nederst på medaljen finns en konstnärssignatur: J. Salicath.

Jenny Claudine Harriet Salicath, född Tvermoes, var en dansk målarinna och skulptris som utbildats i Paris 1895-1899. Hon ägnade sig främst åt porträttmåleri men kunde

Gjuten bronsmedalj över Sveriges förste flygare – Carl Cederström. Diam. 155 mm.
Medaljen har utförts av den danska skulptrisen Jenny Salicath.
T.h. konstnären Jenny Salicaths signatur. Foto: Flygvapenmuseum, Linköping.

Carl Cederström. Signerat
och dedicerat fotografi från 1911.
Reprofoto: KMK.

Biljett/pollett från flygveckan 1911
på Malmen. Reprofoto: KMK.

vara lämpligt att även säga några ord om en pollettliknande biljett som användes under flygveckan 1911 på Malmen (Malmslätt). Det hölls nämligen fyra s.k. flygveckor innan första världskriget bröt ut 1914. Den första gick av stapeln i september 1910 med deltagande av Cederström och dansken Robert Svendsen. Vid den andra flygveckan i maj 1911 (på Malmen) erövrade Cederström 9 000 kronor i priser för de nio dagarnas flygningar. Tredje flygveckan hölls under hösten 1912 och den fjärde sommaren 1913.

Biljetten/polletten från 1911 är gjord av rödbrun papp och med svart text och foto. Överst på biljetten finns ett foto på det första i Sverige byggda flygplanet (med vilket man verkligen kunde flyga), en maskin av Blériottyp, utrustad med en 25 hkr Anzanimotor. Flygplanet hade byggts av O. Ask och H. Nyrop. Under bilden på tre rader finns texten: Malmen / 1911 / 4 Kr. Biljetten är hålslagen och har ett vidhängande band i gult och blått. Troligen skulle innehavaren bära biljetten väl synlig på rockslaget. Biljetten gällde under hela flygveckan.

Ian Wiséhn

uppenbarligen även tänka sig att framställa en medalj. Jenny Salicath var gift med direktören och godsägaren Jens Salicath. Under 1940-talet uppehöll sig Jenny Salicath i Stockholm, där hon avled 1944. Möjligen finns det någon koppling mellan hennes vistelse i Sverige och ockupationen av Danmark 1940-1945.

Innan medaljen kom till Flygvapenmuseet, ingick den i det danska *Flyvevåbnets Historiske Samling* som fått den som gåva 1969. Ursprungligen ägdes den av kaptenen M. H. Kofoed-Jensen som var chef för Flyveskolen 1923-1926.

I samband med presentationen av medaljen över Cederström kan det

Aktiebrev från järnvägsbolag

– vackra historiska minnen från ett Sverige i tillväxt.

Med anledning av den svenska järnvägens 150-årsjubileum 1856-2006

Av Ian Wiséhn

Järnvägen i Sverige firar 150-årsjubileum 2006. Det var år 1856 som den första järnvägen i landet öppnades och därmed lade grunden till industrialismen och dagens Sverige. Mycket har hänt på 150 år, men järnvägen spelar fortfarande en viktig roll för transporter och persontrafik.

Som spännande historiska dokument finns många roliga järnvägsaktier från hela landet bevarade. Varje gammalt aktiebrev har sin egen berättelse. Det kan röra sig om företagshistoria, lokalhistoria, personligheter, ägarstrukturer, maktkamp, konstnärsnamn bakom spännande vinjettbilder, tryckerihistoria m.m. Allt detta gäller självfallet även järnvägsbolagens aktiebrev.

I tidigare artiklar i Svensk Numismatisk Tidskrift har aktiebrev från olika järnvägsbolag presenterats. Se lästipsrutan nedan. Här följer ännu ett litet urval järnvägsaktier från andra platser i landet:

Lästips i SNT!

Carleson, U.: Falsk marknadsföring? [Kristinehamn-Sjöändans järnväg]. SNT 2001:8 s. 186-187.

Golabiewski Lannby, M.: Pollett med lokomotiv som motiv. SNT 2006:4 s. 99.

Lagerqvist, L. O.: Statens Järnvägar 125 år [jubileumsmedalj]. SNT 1981:6 s. 126-127.

Lundberg, H.: En ovanlig järnvägsbiljett. SNT 2004:4 s. 97.

Nilsson, H.: Ränkeseds järnväg. SNT 2003:1 s. 18.

Schoerner, K.: Ett stycke järnvägshistoria. SNT 1990:7 s. 158-161.

Wiséhn, I.: Siljans Jernvägs Aktie Bolag – En viktig och stor fråga för öfre Dalarna. SNT 2002:7 s. 156-157.

– Några aktiebrev från Uddevalla-Vänersborg-Herrljunga Järnvägs Aktiebolag. SNT 2003:4 s. 96-97.

– Ett sedelförslag från mitten av 1800-talet. SNT 2005:2 s. 40-41.

– Tågbiljetter kan också vara polletter. SNT 2006:4 s. 98.

Samt däri anförd litteratur.

Vinjett på aktiebrev från Falkenbergs Jernvägs AB 1893.

1. **Aktiebrev uti Skara-Timmersdala Järnvägs-aktiebolag**, 100 kr, nr 3233, utgiven i Skara den 1 augusti 1909. Detta vackra aktiebrev med tydligt inslag av jugendstil visar både ett ångande lok och en liten kartbild över järnvägslinjens sträckning på sammanlagt 27 km mellan Skara och Timmersdala. Linjen gick längs med Billingen. Tryckt hos Litografiska A. B. Norrköping.

2. **En aktie i Jernvägsaktiebolaget Stockholm-Saltsjön**, 100 kr, nr 1118, utgiven i Stockholm den 1 februari 1892. Den vackra vinjettbilden visar en del av Saltsjöbaden som idag är en tätort i Nacka kommun på Södertörn. Denna tätort grundades 1893 av Knut Wallenberg och var efter Djurs-holm den första planerade villastaden i Sverige. I samband med Wallenbergs insats var det viktigt med en god kommunikationslänk med Stockholm. Det var här som järnvägsbolaget kommer in i bilden. Järnvägssträckan gick Stadsgården-Saltsjöbaden och kallades med tiden Saltsjöbanan. Tryckt hos Centraltryckeriet i Stockholm.

3. **Landskrona-Eslöfs Jernvägs Aktie-bolag**, 10 aktier som ursprungligen köpts för 3 000 kronor, nr 8001-8010 och utgiven i Landskrona den 14 december 1923. Bolaget övergick med tiden till att läggas under Landskrona & Helsingborgs Järnvägar. Tryckt hos Skånska Lith. Anst. Bolaget i Malmö.

4. **Falkenbergs Jernvägs Aktiebolag**, en aktie å 100 kr, nr 1416, utgiven i Falkenberg den 1 juli 1893. Denna järnväg hade en spårlängd på 102 km. Den utgick från Falkenberg i nordöstlig riktning och hade som ändstation Limmared. Banan byggdes i flera etapper under åren 1892-1904. Statens järnvägar övertog banans trafikering 1939 och bolaget förstatligades helt 1940. Aktiebrevet trycktes i Norrköping.

5. **Filipstads Norra Bergslags Jernvägsaktiebolag**, tio aktier, provtryck. Aktieteckningen skedde den 30 december 1873. Trakten kring Filipstad hade många järnvägar och det var här som tidiga hästjärnbanor rullade.

Skanning:

Ylva Holmberg Jansson, KMK.

Strandbergs Mynt

&

Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, ordnar, medaljer, aktiebrev
äldre handlingar m.m.
charta sigillata, fornsaker m.m.

Se vår hemsida

www.aktiesamlaren-bjb.se

Arsenalsgatan 6, Box 7377, 103 91 Stockholm
Tel: 08-611 01 10, Fax: 08-611 32 95

1. Aktiebrev i Skara-Timmersdala Järnvägs-aktiebolag, 1909.

2. Aktiebrev i Jernvägsaktiebolaget Stockholm-Saltsjön, 1892.

3. Aktiebrev i Landskrona-Eslöfs Jernvägs Aktie-bolag, 1923.

4. Aktiebrev i Falkenberg's Jernvägs Aktiebolag, 1893.

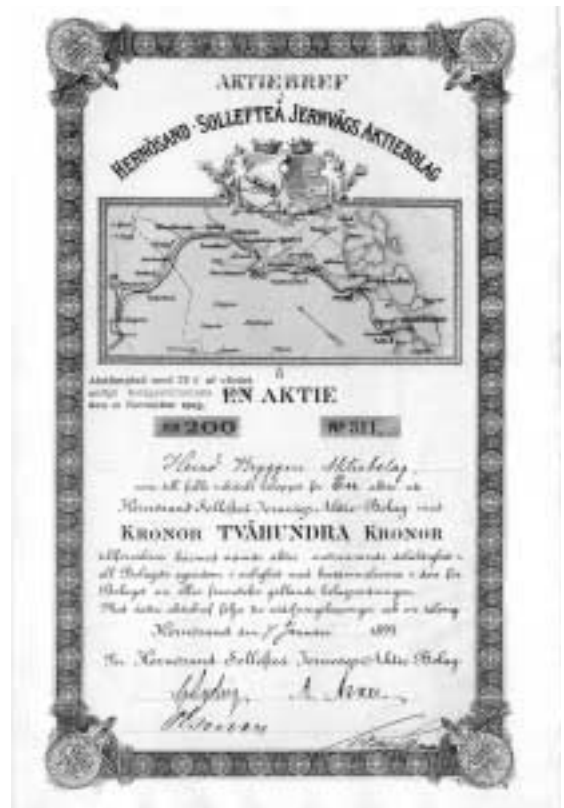

5. Aktiebrev i Filipstads Norra Bergslags Jernvägsaktiebolag, 1873. Se även omslagsbilden i färg.

6. Aktiebrev i Hjo-Stenstorps Jernvägsaktiebolag, 1876.

7. Aktiebrev i Krylbo-Norbergs Jernvägs Aktie-Bolag, 1872.

8. Aktiebrev i Hernösand-Sollefteå Jernvägs Aktiebolag, 1893.

6. Hjo-Stentorps Jernvägsaktiebolag, en aktie å 100 kr, nr 673. Aktiebrevet utgavs i Hjo 28 augusti 1876 (det ursprungliga datumet 1 april 1874 är överstryket). Till staden Hjos uppsving under sent 1800-tal bidrog järnvägen till Stentorp vid västra stambanan. Även grundandet av Hjo badanstalt 1878 hade betydelse. Järnvägen hade sin ändstation vid hamnen i Hjo. Tryckt hos Meyer & Köster i Göteborg.

7. Krylbo-Norbergs Jernvägs Aktie-Bolag, 50 aktier som tillsammans ursprungligen utgjorde 5 000 riksdaler riksmünt, nr 2845-2894. Aktieteckningen skedde i Falun den 1 maj 1872. Linjen gick från Krylbo till Kärrgruvan och Klackberg i Norbergs bergslag. Sträckan Krylbo-Kärrgruvan hade en längd på 19 km (öppnades för trafik 1874). Sträckan Kärrgruvan-Klackberg hade en längd på 4 km (öppnades 1898 och var utslutande avsedd för godstrafik).

8. Hernösand-Sollefteå Jernvägs Aktiebolag, en aktie å 200 kr, nr 311, utgivet i Hernösand 1 januari 1893. Järnvägen hade en spårlängd på 102 km. När linjen öppnades för trafik 1894 fick Hernösand och industrierna i Ådalen förbindelse med statsbananätet i Sollefteå. Bolaget förstatligades 1932. År 1903 utgavs ett preferensaktiebrev med ett enklare utförande.

Källa

Järnvägsdata. Svenska Järnvägsklubbens skriftserie nr 57. Malung 1992. ☐

Utställning

Ibsens kvinnor

Ny utställning på KMK

Norska staten har utsett 2006 till Ibsens år. Den 13 juli – 3 september visas på Kungl. Myntkabinettet utställningen *Ibsens Kvinnor – Nina Sundbyes skulpturer möter Ibsens manuskript*. Utställningen sammanför de litterära skattema ur Henrik Ibsens (1828-1906) författarskap med skulpturer utförda av Norges främsta och mest erkända skulptör, Nina Sundbye.

Ibsens kvinnoöden är i fokus. Utställningen visar inte mindre än 14 skulpturer. Besökaren möter bl.a. Elvida Wangel, Hedda Gabler och No-

Från läsekretsen

Hedemorapolletter

I SNT nr 1 på sid. 13 efterlyste Ian Wiséhn uppgifter om Hedemora Spritbolag och hur spritpolletterna från därifrån användes. Journalisten Berndt Norberg vidarebefordrade frågan genom en artikel i Södra Dalarnes Tidning den 17 februari och i Nya Ludvika Tidning den 22 samma månad. Genom en kollega fick han följande svar.

Om polletterna vet jag inget, annat än att de rimligtvis bör ha gällt som betalning med det nominella värdet tryckta på dem. Hedemora Spritbolag har däremot lämnat tydligare avtryck i historien. I Karl Trotzigs *Hedemora stads historia* (1943) finns en del fakta.

Hedemora Spritbolag bedrev handel med sprit 1886-1899. Bolaget innehades av grosshandlaren Wilhelm Hallberg i Gävle, med en C. A. Collvin som s.k. prokurist i staden. Collvin hade tidigare ägt Hedemora Minuteringsbolag, som skötte all spritförsäljning i staden från 1870. Detta bolag inrättades efter den s.k. Göteborgsmodellen, d.v.s. att spritförsäljningen skulle ske utan hänsyn till egen vinst.

I mitten av 1800-talet stod avigsidorna av det omfattande brännvinsbruket allt klarare, och genom lagstiftning försökte statsmakterna och även stadens fäder komma till rätta med problemet.

År 1899 ombildades Hedemora Spritbolag till Hedemora Nya Spritbolag efter grosshandlare Hallbergs

död. Bakom detta bolag stod några män i staden, med Theodor Wahlberg i spetsen. Bolaget uppgick 1905 i ett nytt bolag med samma namn, men detta upphörde i slutet av 1918. Anledningen var den kungliga förordningen av den 14 juli 1917 om inrättande av Systembolag.

Det bedrevs inte bara försäljning av sprit i Hedemora. Tillverkningen var omfattande. I Hedemoratrakten blomade en intensiv tillverkning upp sedan bränneriförbudet hävdes 1787. Tydligt är att männen ägnade sig åt att smida liar och kvinnorna åt brännvinsbränning. År 1822 berättar landshövdingen i Kopparbergs län, Hans Järta, att bonden på en månad smidde 15 å 18 tolfte liar (1 tolt = 12 st.) och att hustrun brände 75 å 100 kannor brännvin (200-260 liter). År 1844 fanns 365 brännvinspannor förtecknade i Hedemora socken. Storbärrnare var en änka på Kyrkogatan med panna om 42 kannor och krog på Kyrkogatan.

Tanken var att spriten skulle säljas utsocknes, men helt klart kom den enorma tillverkningen att få återverkningar på det lokala levernet. På 1840-talet bildade pastorsadjunkt Robert Blumenberg stadens första nykterhetsförening.

År 1857 tog kyrkorådet upp frågan om superiet på stadens krogar, i synnerhet på söndagar. Rådet väjdade till magistraten om att krogarna ska hållas stängda åtminstone mellan klockan åtta och fem på söndagar. Tydligt var att åtskilliga högmässa-besökare direkt efter mässan styrde stegen till krogen, med stök, skrän, fylleri och osedligt leverne långt in på natten ...

Peter Gustavsson,
Södra Dalarnes Tidning

Nora, ur "Ett dockhem".
Foto: Nasjonalbiblioteket i Oslo.

ra. Det Ibsen-drama som har satts upp flest gånger på scenen är *Ett dockhem*, och Nina Sundbyes skulptur av huvudrollsfiguren Nora är central i utställningen.

Utställningen är producerad av Nasjonalbiblioteket i Oslo, där den öppnades 15 januari i år och blev en publiksuccé. Nu startar den sin turné med stopp i Dresden, Stockholm och Rom för att till sist nå biblioteket i Alexandria i Egypten i oktober.

Nina Sundbye fick också uppdraget att formge det 20-kronorsmynt som Norges bank tog fram som en del av utställningen. Kungl. Myntkabinettet ställer dessutom ut medaljer med anknytning till Ibsen.

Louise Wehtje,
informatör på KMK

Tågbiljetter kan också vara polletter

Sveriges Järnvägmuseum ligger i Gävle. Dit tar sig alla järnvägsentusiaster, barnfamiljer och alla andra med intresse för kulturhistoria. Besökarna kan se många lok och vagnar, uniformer, tidtabeller och färdbiljetter.

Det äldsta loket i museet är "Fryckstad" från 1855. Loket tillhörde en gång Fryckstad-Clara Elfs Järnväg. Annat spännande som också gick på räls och som finns i Gävle är t.ex. Karl XV:s jaktvagn, loket Prins August från 1856, drottning Sofias vagn och Umeåfabrikören Hilding Carlssons rälsbuss, som användes i turisttrafik vid Porjus fr.o.m. ca 1933.

I museet finns också uniformer, teknisk utrustning, modeller, tidtabeller, en kiosk från tidigt 1900-tal, personhistoria (t.ex. järnvägsmotståndaren Leonard Fredrik Råäf; den ivrige förespråkaren för svensk järnväg Adolf von Rosen; järnvägsbyggaren Nils Ericson och långa rader med rallare) samt mycket annat. Det mesta är väl beskrivet i både text och bild.

Något undanskymt och endast delvis belyst sitter ett stort antal ramar uppsatta på väggen. Innanför dessa och skyddade med glas finns otaliga tågbiljetter från 1850-talet och fram till omkring 1920-talet monterade.

De flesta biljetterna är utfärdade av olika små järnvägsbolag som trafikerade Sverige – och de var många! Ett sådant bolag var Uddevalla-Vänersborg-Herrljunga Järnväg. Som ett minne från den järnvägen finns en skolbiljett från 1927 uppsatt, som gällde resa mellan Vänersborg och Vargön. Mer märkliga biljetter är t.ex. kyrkbiljetter (för resande till gudstjänsten på söndagar); badbiljett med badlakan (!); rundresebiljett för utländska turister i Skåne, perronbiljetter m.m. Bland SJ:s biljetter kan nämnas de som hörde till ett "utflyktståg" till en resa mellan Göteborg C och Stockholm C, t/r i februari 1933 (3:e klass kostade 14 kr), eller en s.k. Söndagssportbiljett från 1939 gällande Göteborg C till Hindås. Det finns också en "gångbiljett" (!?) för ett sällskap på högst fem personer för resa år 1910 mellan Karlstad och Charlottenberg.

Säsongsbiljetterna var ofta vackert tryckta och ibland utformade som små böcker som fälldes upp när konduktören ville se biljetterna.

Våra tågbiljetter förändrades hela tiden och variationerna är många. Ursprungligen fanns det endast några

Fribiljett av grå kartong från 1952, som gällde på banan som trafikerades av Köping-Uttersberg-Riddarhyttans Järnväg. Biljetten har ett åsatt nummer, 70, och gällde för resa i 2 klassvagn. Just denna fribiljett har tillhört, enligt en maskinskriven text på biljetten baksida, stationsföreståndare Eskil Kussaks hustru samt dottern Barbro Linnéa, Riddarhyttan. Förminskad. Foto: KMK.

få enkla typer. Biljetterna uppdelas främst i s.k. fasta biljetter och blankobiljetter. I fråga om de förstnämnda fanns både sträckan och priset tryckt på biljetter gällande första, andra och tredje klass. Blankobiljetterna ifylldes för hand av personalen på respektive station.

De första biljetterna från 1856 trycktes på tunt papper, men år 1867 infördes biljetter av s.k. edmondson-typ på papp. Thomas Edmondson kom från England, och det var han som tog fram denna nya typ av biljett som kom att uppkallas efter honom. Formatet på biljetterna ändrades nästan inte alls förrän mot slutet av 1950-talet. Det edmondsonska internationella formatet är 30,5 x 57 mm.

Färgerna på biljetterna har ofta haft stor betydelse. Vad gäller de äldsta biljetterna innebär vit färg 1 klass, skär 2 klass och grön 3 klass. Ofta var det annars så att man hade grön färg på biljetten för framresan och brun färg för återresan. Ett rött längsstreck markerade biljetten giltighet på snälltåg. Men då zontariff infördes 1906 borttogs detta och i stället infördes särskilda tilläggsbiljetter för just snälltåg. De tvåfärgade tur- och returbiljetterna användes t.o.m. 1889. Därefter började man använda sig av gult för 1 klass, grönt för 2 klass och brunt för 3 klass.

Det skulle dröja ända till år 1941 innan SJ genomförde en enhetlig färg för samtliga biljetter, nämligen ljusorange färg. Så hette det officiellt. I verkligheten använde sig SJ även av andra färgkombinationer för sina specialbiljetter.

De biljetter som användes inom SJ trycktes i en särskild biljettpress som de själva förfogade över. Den första pressen togs i bruk 1866 och användes ända fram t.o.m. 1926. Den drevs med handkraft, men 1903 kunde elektricitetens införande hjälpa till vid framtagningen av en ständigt ökande efterfrågan på tågbiljetter.

För pollettintresserade finns det självfallet en hel del att finna bland floran av färdbevis. Särskilt trevliga är de små pollettliknande brickorna av silver och guld som användes av järnvägarnas styrelseledamöter (dessa finns dock inte i Järnvägmuseets utställning). Med en sådan i fickan kunde de resa hur mycket de ville på den egna järnvägen. Självfallet var det inte så många järnvägar som hade dessa exklusiva "biljetter". Nej, betydligt vanligare var det med något kort eller en biljett som upplyste konduktören att den resande hade särskilda privilegier.

Ian Wiséhn

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken

Öppettider
Vardagar 10.00 – 18.00
Lördagar 10.00 – 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

Pollett med lokomotiv som motiv

Med K. A. Wallenberg i spetsen påbörjades år 1891 projekteringen för en järnväg mellan Stockholm och Saltsjöbaden. Järnvägen invigdes dagen före julafton år 1893 och kallades *Saltsjöbanan*. Slutstationen i Stockholm låg då vid Stadsgårdshamnen på Södermalm. Det hade varit en svår terräng att dra en järnväg genom, och var vid denna tid den dyraste järnvägssträckan i landet i förhållande till sin längd, 15,3 km.

För att underlätta för passagerare från Normalm som skulle med detta tåg satte man in ångfärjor vid Karl XII:s Torg redan i samband med järnvägens öppnande. Tre färjor fanns och turtätheten var fyra avgångar i timmen. Tidigare hade ångsluparna gått bort till Tegelviken men nu anlades även ett färjeläge invid Lokattstrapporna. När Saltsjöbanan elektrifierades 1911 byggde man ut ändstationen i Stadsgården samtidigt som Lokattens trappor och krog revs. Till Slussen drogs Saltsjöbanan 1936.

På de tre färjorna kunde passagerarpolletter i valörerna 8, 7, 10 och 5 öre användas. De tillverkades av firmorna Eric Gumælius, Sven Olof Morell & Co samt av C. C. Sporrang & Co, alla i Stockholm. De två polletter som tillverkats av Sporrangs, 10 och 5 öre (den senare är troligen en barnpollett), visar ett ånglok från sidan.

1. 8 öre

Åtsida: 8 / ÖRE. Omskrift mellan två ringar: ★ CARL XII TORG – STADSGÅRDEN.

Frånsida: Omskrift mellan två ringar: PASSAGERARE-POLETT, nedan finstilt tillverkaren ERIC GUMÆLIUS / STOCKHOLM.

Kvadrat, 19 mm. Mässing. KMK 24 185.

Vinjet på aktiebrev från Jernvägsaktiebolaget Stockholm – Saltsjön 1892.

1.

3.

2.

4.

2. 7 öre

Åtsida: 7 / ÖRE. Omskrift mellan två ringar: ★ CARL XII TORG – STADSGÅRDEN.

Frånsida: Omskrift mellan två ringar: PASSAGERARE-POLETT, nedan finstilt tillverkaren SV. OL. MORELL & Co / STOCKHOLM.

Rund, 19 mm. Koppar. KMK 24 095.

3. 10 öre

Åtsida: 10 / ÖRE. Omskrift mellan två ringar: ★ CARL XII TORG – STADSGÅRDEN.

Frånsida: Ett ånglok sett från sidan, varunder finstilt: C. C. S. & C^a som står för tillverkaren C. C. Sporrang & Co i Stockholm.

Rund, 21 mm. Nysilver eller mässing. KMK 24 185.

4. 5 öre

5 / ÖRE. Som 10-örespolletten men åtsidan har en fin slät ring ytterst.

Rosformig, 25 mm. Nysilver. KMK 24 121.

MGL

Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

Referenser

Svensson, S.: *Förteckning öfver egen Svensk Pollettsamling jemte Utkast till allmän Svensk Pollettbeskrifning. Stockholm:polletter. Nr VII.B:173-175. Duved 1918. Manuskript.*

Nordisk Familjebok. Saltsjöbaden. Del 24, sp. 522f. Stockholm 1916.

Tjerneld, S.: *Stockholmsliv. Hur vi bott, arbetat och roat oss under 100 år. II. S. 274-275. Stockholm 1950-1951.*

Wiséhn, I.: *Aktiebrev från järnvägsbolag. SNT 2006:4 s. 94-96.*

Sidenplånbok från 1793 med innehåll. KMK 103 402:2. Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

Till en evig Åminnelse ... Plånbok i rött siden från 1793

Det är många gånger det vackra yttre som får oss att bli intresserade. Ibland följer också ett spännande innehåll med på köpet. Som i fallet med den sidenplånbok Kungl. Myntkabinettet fick som gåva av Sven Svenssons stiftelse för numismatik år 2003. Plånbokens innehåll låter oss få ta del av kanske det viktigaste arvegods som tillhört en släkt.

Plånboken är av rött siden med broderier i kedjestygn och plattsöm i grönt, vitt och blått sidengarn samt silvertråd. Plånboken är fodrad med grönt siden, och insidans sedelfickor är försedda med lock. Fickorna är broderade med en meanderslinga i vilken växter slingrar. Motiven på fickorna är små kullar med träd. Även locken är broderade med samma typ av meanderslinga. Plånbokens utsida är broderad med en mjukt slingrande bandgirland i vilken små växter sticker upp. På vardera halvan är små blomsterbuketter broderade.

I den vackert utformade plånbokens ena ficka låg en liten quiltad rosa sidenduk med påsydd enkel spets. Sidenduken är broderad med en blombukett bestående av en ros,

nypon och styvmorsviol. I den andra fickan låg en lapp.

Lappen har följt plånboken från den förste ägaren till den senast kända. Genom noteringarna har vi fått ta del av plånbokens historia:

Ärrhållit denna present till en evig påminnelse år 1793, af min Ållskade maka Anna Elisabett Wahlström och Låmnar Nu till vår Son Ehrenfrid Wollert, och önskar att han med lika villja som jag, förvarar minnet af Gifvarinnan Som Gifvaren. Starelund i Mars 1834. E: C: Wollert

Efter Major Ehrenfrid Wollert, som afled i Stockholm den 22 April 1869, har jag hans brorson öfvertagit denna present. E. Wollert

Af min far E. Wollert har jag emottagit denna plånbok såsom present, och förbinder mig öfverlämna densamma till en nära släkting efter mig. Stockholm den 4 Februari 1905. Oscar Wollert

Denna plånbok har jag idag emottagit av Kusin Oskar Wollerts änka, Mathilda Wollert. Västerås den 29 maj 1928. Arwid Wollert

Och så den sista anteckningen:
Denna plånbok, som tillhört min ma-

ke major Arwid Wollert har jag denna dag överlåtit till min son Sven Wollert. Västerås d. 23 mars 1943. Sigrid Wollert

Efter år 1943 finns inga anteckningar om ägobyten. Vad som framstår helt klart är att sidenplånboken ansågs som en mycket fin gåva, en symbol för kärleken mellan den förste ägaren och hans maka, och ett viktigt arv som gått från generation till generation. Ofta var den här typen av plånböcker beställningsverk hos duktiga sömmerskor, men lika ofta var de fästmansgåvor broderade av längtande och väntande fästmör.

Plånboken har vårdats väl och skyddats från förslitning och åldrande. Förhoppningsvis fyllde den även den funktion som den var tillverkad för, åtminstone vid speciella tillfällen.

Nästan exakt sextio år efter senaste anteckning kom plånboken att hamna i Kungl. Myntkabinettets samling, där den fått inv.nr 103 402:2. Den utgör ett viktigt och historiskt intressant tillskott i museets samling av plånböcker.

Eva Wiséhn

Medalj i fiolbygge

År 1925 arrangerade Svenska Ungdomsringen för bygdekultur och Stockholms-Tidningen gemensamt en utställning av musikinstrument i Stockholm. Initiativet togs av Ernst Granhammar, som till yrket var museiuppsyningsman vid Riksmuseet, men dessutom sekreterare i Ungdomsringen och redaktör för dess tidning Hembygden. Granhammar var inte endast mannen bakom denna utställning, han var även inblandad i många evenemang som ägde rum inom folkmusik och folkdans under 1920- och 1930-talen. Han hade varit med om att bilda Ungdomsringen och senare Sveriges fiolbyggarförbund.

Svenska Ungdomsringen – som från början kallades Svenska Folkdansringen – bildades år 1920 med uppgift att sprida våra gamla folkdanser, folkvisadanser, folkvisor, lekar, allmogemusik och allmogedrakter. I Hembygden – som först hette Folkdansringen – rapporterades från spelmanstävlingar och stämmor. Man skrev spelmansporträtt, publicerade historier och berättelser om gamla spelmän och äldre traditioner kring musik och dans. Även fiolmakare, som sedan gammalt tillhörde hantverkaryrkena, ägnades ett stort utrymme.

Musikinstrumentutställningen och tillika fiolbyggartävlingen i Stockholm år 1925 samlade hela 254 deltagare med sammanlagt 600 in-

Prismedalj i Svenska Ungdomsrings och Stockholms-Tidningens fiolbyggartävling i Stockholm 1925. Silver.

Medaljen har skänkts till Kungl. Myntkabinetet av Eric Lindbloms sonson, Åke Lindblom, tekniker på KMK.

Foto: Jonas Rundberg.

strument. En av deltagarna var den trettioårige Eric Bertil Lindblom från Norrköping i Östergötland. Han föddes 1895 och var amatörfiolmakare. I tävlingen vann han andra pris för sin

egenhändigt byggda fiol. Eric Lindblom fortsatte att bygga fioler. Han var säkert också en flitig spelman, vilket hans efterlämnade gamla släkt fiollåda vittnar om. Här förvarade han en välanvänd stråke, en fiol signerad *Eric Lindblom fecit* [= skapade] / *Norrköping 1930* och i innerfacket sin fina silvermedalj. Vad som hände med den prisbelönta fiolen från 1925 vet vi inte. Från Skedevi socken i Östergötland känner vi till en storspelman, Carl August Lindblom (1832-1898). Möjligen var han och Eric släkt.

Den medalj som Eric Lindblom erhöll är av silver och mäter 36 mm i diameter och väger 20,7 g. På åtsidan ses en fiol omgiven av på vardera sidan två kohorn, ovanför finns två korsade näveröverklädda barklurar som pekar uppåt och sticker ut på fiolens nederdel, samt en lagerkrans. Omskrift: • MUSIKINSTRUMENT-UTSTÄLLNINGEN I STOCKHOLM, nedan: 1925. På frånsidans mitt står: 2 (ingraverat) / PRIS omgivet av en krans av eckblad. Under kransen ses t.v. tillverkarstämpeln med initialerna A R R (= Alois Ritter) samt ortsmärket S:t Erik (= Stockholm), t.h. silverstämpeln samt årsbeteckningen Y 7 (= 1925). Omskrift: STOCKHOLMS-TIDNINGENS O. SVENSKA UNGDOMSRINGENS FÖR BYGDEKULTUR.

Medaljens motiv påminner starkt om Anders Zorns vackra spelmansmärke, som han själv ritade förlagan till i samband med Riksspelmansstämman på Skansen 1910. Zorn avled 1920 och det är möjligt att Granhammar och Ungdomsringen utgick ifrån Zormärket i val av motiv till prismedalj i den tävling som de själva var med om att arrangera 1925.

Zormärket består av en lagerkrans med ovanpåliggande fiol samt ett kohorn och en spålpipa hängande på var sida om fiolen. Märket utarbetades av konstnären Vicke Andren (1856-1930) och utfördes av juvelerarfirman Hallberg i Stockholm. Det övertogs i samband med Granhammars femtioårsdag 1931 av Ungdomsringen och började då delas ut till välförtjänta spelmän. MGL

Referenser

- Jonsson, L., Åstrand, H.: *Musiken i Sverige*. IV. 1994.
Ling, J. (red.): *Folkmusikboken*. 1980.
Wisén, I.: *Det Zornska spelmansmärket*. SNT 1988:9-10 s. 266.
Muntliga uppgifter av Åke Lindblom, KMK.

Ny bok om sidenplånböcker

Kungl. Myntkabinetet kommer inom kort ut med en ny bok som behandlar börsar och plånböcker av siden. Den innehåller inledande text, en utförlig katalog och många färgbilder. Dessutom finns en beskrivning av hur det går till att konservera detta ömtåliga material.

Bokens titel är *Börsar och plånböcker av siden. "Snijeband och silketråd, flittror och kantiljer"*.

Författare är Eva Wisén, förste antikvarie på Kungl. Myntkabinetet, med bidrag av Britt-Marie Mattsson, konservator på Riksantikvarieämbetet.

Boken kommer att säljas i museets butik.

Pressklipp

Ny bild på kinesiska sedlar?

Det kinesiska parlamentet sammanträder tio dagar varje år och anses inte besitta någon stor makt. Men ledamöterna brukar komma med pigga initiativ. På den i mars avslutade sessionen föreslogs t.ex. ett förbud mot tandpetare av trä, eftersom det förstör mycket skog. I stället borde man tillverka ätbara tandpetare.

En annan ledamot ville genomföra regelbunden vägning av alla tjänstemän. På så sätt skulle de som blivit korrumperade avslöjas genom sin snabba viktökning ...

Men mer brännande var ett förslag att byta ut Maos bild på sedlarna mot Sun Yat-sens rapporterade TT-AFP.

Ur Dagen den 17 mars 2006

Eugène de Beauharnais – ny medalj

Vår nuvarande konungs farfars farfar hette Eugène de Beauharnais. Hans far, en fransk greve, hade giljotinerats under revolutionen. Hans mor, en charmerande men lättsinnig kreolska, född de la Pagerie från Martinique, hade med nöd och näppe klarat sig och var en firad skönhets under direktoratet i Paris efter 1794. Här träffade hon den tio år yngre Napoleon Bonaparte och de gifte sig.

I sitt förra äktenskap hade hon två barn, Hortense och Eugène, men med Napoleon fick hon till sin sorg inga, något som med tiden skulle leda till skilsmässa, dock först flera år efter hennes kröning 1804 till fransmännens kejsarinna. I stället adopterade Napoleon de två barnen. Eugène blev med tiden vicekung av Italien och tvingades 1806 gifta sig med en bayersk prinsessa av det äldriga Wittelsbachska furstehuset vid namn Augusta. Hennes far, Maximilian, hade nyligen promoverats från kurfurste till kung av Bayern. Äktenskapet blev mycket lyckligt.

Året därpå fick vicekungaparet sitt första barn, en dotter, född 14 mars 1807 i Milano. Hon fick namnen Joséphine Maximilienne Eugénie Napoleonne och kallades Joséphine (efter sin farmor). De fick sex ytterligare barn.

Efter Napoleons fall 1814 drog sig det f.d. vicekungaparet tillbaka till Bayern. Svärfar kungen gjorde Eugène till hertig av Leuchtenberg och furste av Eichstätt. Hertigparet bodde dock rätt mycket i München. Sommaren 1822 besökte kronprins Oscar av Sverige och Norge Eichstätt och sammanträffade, som planerat, med den unga Josefina, som hon skulle komma att kallas i Sverige. Tycke uppstod och 1823 gifte de sig. Samtidigt som Josefina anlände till Stockholm och landsteg på Djurgården kom också hennes svärmor Désirée, som inte besökt det land vars drottning hon blivit 1818 sedan 1811!

Det blev ett lyckligt äktenskap (även om Oscar var otrogen ibland) och fem barn föddes, varav tre söner, Karl (XV), Gustav ("Sångarprinsen"), Oscar (II) och August. Dottern Eugénie gifte sig aldrig. Josefina förblev katolik hela sitt liv men mäs-

Foto: Gabriel Hildebrand. Silver-exemplar i H M Konungens samling.

te dock undergå kröningsceremonin som drottning när maken kröntes som Oscar I (1844). Hon överlevde sin make och tre söner. Den 7 juni 1876 avled hon på Stockholms slott. Hennes älskade far hade gått bort redan 1824, modern 1851. Den senare hade besökt Sverige 1836, belägsad av två döttrar. Oscar och Josefina kom på återbesök i Bayern 1843.

Eichstätter Münzfreunde gav förra året ut en medalj över Eugène. Den har slagits i silver om 40 mm och väger ca 21 g. Dessutom en liten "piedfort"-upplaga i samma metall men dubbel vikt. Tillverkare är ett

tyskt företag, Noble House i Hilpoltstein. Konstnären är inte angiven.

Åtsidan har omskriften (motsols) EUGENE – HERZOG VON LEUCHTENBERG • FÜRST VON EICHSTÄTT och visar till vänster Eugène en face, bröstbild med mantel med den guldbroderade kragen och vänster hand med broderad uniformsärm synliga. Till höger mot en bakgrund av överst hustak, nedan växtlighet en inskriftstavla med EUGEN / DEM UNVERGESSLICHEN / DIE DANKBAREN BEWOHNER / EICHSTAETTS.

Frånsidan med motsols omskrift längs nedre halvans kant STAMMBAUM DER HERZÖGE VON LEUCHTENBERG har ett stort stamträd med grenar och löv belagt med tavlor, börjande nedtill till vänster Napoleon I. / Kaiser von Frankreich / °° / Josephine de la Pagerie och till höger Max I. Joseph / König von Bayern / °° / Auguste Wilhelmine / von Hessen-Darmstadt. Ovanför dessa två tavlor deras respektive son och dotter i en tavla, Eugène / Herzog von Leuchtenberg / °° Augusta Amalia. Därefter följer i ytterligare sju tavlor alla barnen och deras makar /makor, d.v.s. Josefina och Oscar I, Eugénie och Friedrich av Hohenzollern-Hechingen, August och Maria, drottning av Portugal, Amelie och Pedro I, kejsare av Brasilien, Theodolinde och Wilhelm av Württemberg, hertig av Urach, Caroline (död ogift) och till sist Maximilian med storfurstinnan Maria av Ryssland (tsar Nikolaus I:s dotter).

Medaljen har onekligen sitt intresse också för nordiska samlare. Den lokala pressen (*Eichstätter Kurier*, augusti 2004 och juli 2005) har sysslat med vår Josefina (förstnämnda år) och kröningsmedaljen tillsammans med Oscar och med den nya, här avbildade (sistnämnda år).

LLt

HÅKAN WESTERLUND MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
TEL 08-411 08 07

LUNDS MYNTHANDEL KÖPER och SÄLJER BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppge samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel och fax 046-14 43 69
e-post: siv-gunnar@swipnet.se

Portot om 4 skilling banko motsvarade 12½ öre i riksmünt. Foto: Postmuseum.

Jubileumsmynt om 50 kronor till minne av det svenska frimärkets 150-årsjubileum 2005. Foto: Myntverket.

Det svenska frimärket 150 år

Förra året kom ett jubileumsmynt om 50 kronor i "Nordic gold" till minne av det svenska frimärkets 150-årsjubileum 2005. Det hade som konstnär Annie Winblad Jakubowski och slogs av AB Myntverket i Eskilstuna. Priset var 60 kronor, vikten 12,00 g och legeringen Cu89Al5Zn5Sn1, diameter 36 mm och upplagan 100 000 exemplar.

Åtsida: Frimärke om 4 skilling banko, omgivet av en fyrkantig ram med texten SVERIGES / FÖRSTA / FRIMÄRKE / 150 ÅR och till vänster lodrätt årtalet 1855, till höger 2005. Nedtill till vänster om sista textraden bokstaven E överlagd med hammare (Myntverkets symbol), till höger bokstaven H för riksbankschefen Heikensten.

Frånsida: I mitten ett bevingat brev med ett posthorn över ett landskap med hus och skog och en väg genom landskapet. Till höger valören 50 / KR.

Rand: Slät.

LLt

Guldmynt från Estland

Estland har 2004 utgivit ett guldmynt om 100 krooni, ett minnesmynt för att erinra om insatser i de olympiska spelen. Upplagan är 5 000 exemplar, diametern 22 mm, halten 24 karat och vikten 7,776 g. Konstnären heter Tiit Jürna och präglingen har skötts av Litauens myntverk.

Åtsida: omskriften · EESTI VABARIIG · inom yttre och inre ring, i mitten det estniska riksvapnet i sköld, omgivet av två nedtill sammanbundna ekkvistar.

Frånsida: namnet på olympiavinnarna längs kanten i tre rader, i mitten olympiaelden omgiven av två lagerkvistar ovanför ringarna och därunder valören 100 KROONI utmed den inre ringen.

Myntet överlämnades genom UD som gåva till H M Konungen från Estlands president Arnold Rüütel.

LLt

Foto: Gabriel Hildebrand. Tillhör H M Konungen.

Svenska och skandinaviska mynt och sedlar.

Stor sortering av utländska jubileumsmynt, årsset samt småmynt.

Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje

Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

INTERNETADRESS:

<http://www.nmh-mynt.a.se>

MYNT- & FRIMÄRKSTILLBEHÖR

till lågpris

HF FRIMÄRKEN

Trålvägen 6, 434 92 Vallda

Tel. 0300-281 25, Fax 282 25

www.hffrimarken.com • info@hffrimarken.com

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19507

S-104 32 Stockholm 19

T-Rådmansgatan (uppgång Handelshögskolan)

+ fax 08-673 34 23

Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar, militaria och nålmarken, medaljer

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14

Philip Grierson

Dublin 1910 – Cambridge 2006

En av numismatikens största har lämnat oss. Redan under sin livstid blev han en enastående auktoritet, och hans arbeten kommer förvisso att citeras så länge det finns forskare. Som en av hans minnestecknare har sagt, blir hans död slutet på en era – ingen kommer längre att kunna samla på sig så mycket vetande och publicera sig på så många områden. Samla, ja han var också en stor konnässör på detta område och inte minst hans allmänuropeiska myntsamling (mer än 20 000 exemplar!) skänkte han till Fitzwilliam Museum, där de har ett särskilt "Grierson Room". Tillsammans med ett par andra samlingar har på detta sätt myntkabinettet i Cambridge den främsta komparativa, europeiska medeltidssamlingen i världen. Men så hade också Grierson uppmärksamheten riktad på alla tänkbara auktioner ute i världen och förvärvade t.ex. (genom ombud) viktiga svenska medeltidsmynt på Svensson-auktionerna 1966 och 1970.

Grierson var den siste manlige medlemmen av en släkt som kan spåras till 1400-talet. Ursprungligen från Skottland var den bosatt i Irland sedan 1700-talet. Philip gick i en engelsk *boarding school* och 1945 kom han till det berömda Cambridge University. Här skulle han bli kvar resten av sitt liv, knuten till och bosatt i *Gonville and Caius College*. Detta hindrade honom inte från att ta många internationella uppdrag. Under sina mest aktiva decennier arbetade han två månader om året som professor vid *L'Université libre de Bruxelles* och ungefär lika länge (på sommaren) vid *Dumbarton Oaks* (Washington, D. C.), där han sysslade med samlingen av bysantinska mynt – och såg till att den blev mycket större – och så småningom också publicerade den (i fem delar i nio band, varav han själv redigerade alla och skrev fem!). Han bar titeln *Adviser in Byzantine Coinage*.

For man till någon internationell begivenhet – inte minst de numismatiska kongresserna – träffade man vanligen Grierson som ivrig deltagare och föreläsare. Här passade det också att han hade eminenta språkkunskaper. Till oss i Sverige kom han också och framförde en fin s.k. Hildebrand-föreläsning (hösten 1984) i

Philip Grierson vid ett myntskåp. Foto: Nigel Luckhurst ©.

ämnet "*Coinage and Minting in Germanic Europe: a problem in early Medieval History*". Denna blev tyvärr aldrig tryckt, trots att han fick den nyinstitfide minnesmedaljen i silver nästa år i England ... Sedan 1968 var han hedersledamot i Svenska Numismatiska Föreningen.

Grierson var ursprungligen kemiststudent men blev snart medeltidshistoriker, dock i den kontinentala meningen som räknar denna period från 400-talet e.Kr. Den bysantinska historien har vi redan nämnt, men hans kunskaper och insatser var minst sagt gränsöverskridande. Den islamska världen, Flandern, de brittiska öarna förstås, hela övriga Europa, allt behärskade han, nästan allt skrev han och föreläste han om. Hans utomordentliga kataloger är förebilder för alla forskare. Handböckerna över *Monnaies du Moyen Age* (1976) och *Byzantine Coins* (1982) översattes till flera språk, hans artiklar uppgår till många hundra, utgivna senare i två band 1979, ett tredje 2001. Härtill kom hans plan att publicera sin egen stora europeiska medeltidssamling i femton delar. Han klarade av de två första själv men måste sedan (1998), något motvilligt, acceptera hjälp av medarbetare. Nu är fyra band nära tryckning och ytterligare sex förbereds.

Det förtjänar att påpekas, att Grierson också – väl genom sin kemistutbildning – var en av de första

som uppmuntrade myntanalys och det var begripligt, att han var en av dem som stod bakom konferensen i London 1970, som undertecknad också deltog i. En succé, trots de besvär som den pågående strejken bland elektrikerna förorsakade oss med talrika avbrott (varvid en livsfarlig gammal diaapparat från drottning Viktorias dagar startades; den drevs med acetylen! Och stearinljus tändes för föreläsarna.)

Mycket mer skulle kunna sägas om Griersons personlighet, hans något torra humor, hans svårighet att delegera, hans aktiva läggning; efter en barndom med många sjukdomar blev squash hans favoritsport. Också de många hedersbetygelser han fick under sitt långa liv, tre gånger *doctor h.c.*, *the Society of Antiquarians* guldmedalj, många hedersledamotskap (utöver ovannämnda), givetvis främst i *the Royal Numismatic Society*, där han var ordförande på 1960-talet.

Det var först efter fyllda nittio som Grierson började känna att hälsan svek honom. De sista månaderna vistades han på ett sjukhem men förnades en snabb död. Han hade förbjudit alla formella högtidligheter, inte ens en begravningsceremoni ville han ha. Hans aska ströddes under hans älskade körsbärsträd, alldeles nära hans promenadväg till de rum där han bott de senaste sjuttio åren, berättar Mark Blackburn i sin minnesruna (INeN 2006, nr 4).

LLt

Bengt Händel

1925 - 2006

Ännu en gammal kollega har lämnat oss. Bengt Händel kom till Statens historiska museum tre år efter mig, d.v.s. 1954, och kom snart in i rollen som museets tecknare. Den fåkunnige skulle kunna tro, att fotografiet ersatte teckningen, men så förhåller det sig inte. Tecknaren kan göra detaljer tydligare, ersätta bortfallna delar av ett föremål, avbilda sådant som man vill se utan att att "störas" av helheten, t.ex. inskrifter. För att inte tala om att rekonstruera ett helt föremål.

Men inskrifter! Inte minst på detta område fick vi alla hjälp av Bengt, särskilt de av oss som arbetade vid Kungl. Myntkabinettet och saknade förmågan att teckna vare sig ett rakt eller krokigt streck. Den som besöker bottenvåningen i den nuvarande utställningen kan i montern med Sigtunamyntningen se några av hans exakta tolkningar av bokstäverna på Anund Jakobs mynt.

Bengt var en stillsam estet med ett stråk av humor. Vi sågs ofta på hans rum med utsikt mot Oxenstienska malmgården när jag överlämnade någon arbetsuppgift, ibland som ombud för Nils Ludvig Rasmusson, oftast i egna ärenden. Vid denna tid pågick en livlig verksamhet mittemot, trappor byggdes och togs bort, tak renoverades. Till sist skrev vi en liten skildring av alla dessa delvis helt onödiga ingrepp i vår personaltidning. Den lär ha väckt föregelse hos den ansvariga myndigheten, Byggnadsstyrelsen, vilket var meningen ...

Bengt Händel hade en utbildning som teckningslärare i botten. Han hade också en konstnärlig ådra. Jag minns att han målade små tavlor med naturmotiv, särskilt hans björkar var fina.

LLt

Øivind Hansen

1925 - 2005

Förre mynt- och medaljgravören vid Den Kongelige Mynt, Kongsberg, har avlidit i en ålder av 80 år.

Hansen var född i Kongsberg och han avled i sin hemstad, där han varit

verksam vid myntverket sedan han fyllt sjutton år, alltså sedan 1942, åren 1948 till 1987 som myntgravør, som titeln lyder. Han hade då också praktiserat hos vår Léo Holmgren i Stockholm och hos den välkände Lucien Bazor i Paris och gjorde också senare studieresor. Han deltog förstås i FIDEMs utställningar och kongresser – hela tjugo gånger.

Även efter pensioneringen fortsatte Hansen sin verksamhet och hade åtskilliga uppdrag. Ett och annat tillkom på eget initiativ. Den som vill se ett av hans arbeten kan komma till Kungl. Myntkabinettets i Stockholm utställning, där hans porträtt av Sten Broman är utställt.

Undertecknad träffade Øivind många gånger och gillade honom mycket, hans stillsamma väsen med en underfundig humor. Vi hade också ett direkt samarbete kring medaljen över Kolbjørn Skaare.

Hans huvuduppgift var förstås de norska mynten under 1960- och 1970-talen, under Olav V. Hans sista arbete kom 2005 – de tre norska kungarna sedan 1905 till minne av unionsupplösningen.

LLt

Gustav III och dukaterna

Dukaten utgjorde väl, sedan den börjat präglas regelbundet från och med 1654, de svenska monarkernas betalningsmedel par préférence vid de tillfällen då den kungliga nåden skulle lysa över undersåtarna. Hur det kunde gå till vid dylika tillfällen förtäljer två anekdoter från Gustav III:s tid.

År 1789 hade den unge underlöjtnanten Johan Fredrik Nordenankar (1769 - 1821) visat prov på ovanlig tapperhet i kriget med ryssarna. Ryktet om hans mod och initiativförmåga nådde även kungens öron, som något överilrat redan hade utfärdat ett brev angående förläning av Svärdsorden, då han blev upplyst om att officeren ifråga inte var mer än nitton år gammal. När det dessutom framkom att Nordenankar även i övrigt inte besatt vare sig ställning eller förmögenhet, makulerade kungen ordensbrevet och lät i stället utanordna motvärdet av 200 riksdaler i dukater ur sin egen handkassa.

Pengarna skulle överlämnas av en kunglig kurir, som så småningom fick tag i Nordenankar, vilken återfanns inkvarterad i en torftig bondgård på den finska landsbygden. När han blev presenterad börsen med du-

Foto: KMK.

katerna, rann dock sinnet på Nordenankar: "För den nådiga hälsningen tackar jag underdånigast, och det skall ni säga till Hans Majestät. Men den, som givit Eder dukaterna, skall ni hälsa tillbaka, att Johan Fredrik Nordenankar slåss för kung och land, för plikt och ära, men inte för kungliga drickspengar."

Kuriren fick snopen återbörd dukaterna till den kungliga handkassan, men Nordenankars sturska ord togs inte illa upp av Gustav III. Såsom ersättning för den refuserade penninggåvan förärade han nämligen den unge officeren en hedersvärja med fäste av gediget silver.

En annan anekdot handlar om en av Gustav III:s gunstlingar, kammaren Georg Johan de Besche (1754-1814), och hans problem med att få tillbaka den ackumulerade summan av små handlån i form av dukater, som försträckt kungen. Det hade

han väl gärna gjort till en början, men kungen glömde av princip bort lånen så snart de mottagits, till de Besches stigande irritation.

Under en promenad i Hagaparken fick emellertid de Besche tillfälle att ta revansch. De mötte nämligen en gammal gumma, som djupt nigande bad om en allmosa. Kungen, som var på ett nådigt humör, vände sig sin vana trogen till sin kammarpage med orden: "Giv mig en dukat, min käre de Besche."

Gumman fick sin dukat, varpå kungen frågade efter hennes ålder. "Efter kalendern är det just den dag idag är, som jag fyller mitt sex och åttionde år, nådigaste herre", svarade hon. Då fick de Besche sitt infall: "Ett högst kuriöst sammanträffande, Ers Majestät" – "Hur då?" – "Jo, Ers Majestät, det är just 86 dukater, med vilka jag haft nåden försträcka Ers Majestät, den dukat som gumman nyss fick inkludera."

Det sägs, att de Besche fick betalt samma dag. Elaka tungor sade också att han hade en oförtjänt tur, då han träffade på en så gammal gumma. Hans egentliga fordran lär nämligen i antal dukater mer ha motsvarat summan av en medelålders kvinnas levnadsår.

BHn

Rättelse

Svensksundssegern

och medaljerna skildrades på s. 29 ff i förra numret av SNT. Ett eller snarare två fel har påpekats för författaren av Carl Barkman, som tackas för detta. Färgbilden på omslaget, även återgiven på s. 32 som fig. 2, är spegelvänd – i bakgrunden ser man bl.a. Jacobs kyrka och "Makalös" – samt föreställer inte Gustav III:s landstigning 1790 utan sonens, Gustav IV Adolfs, på senhösten 1796 (Schoultz har signerat den 1797), när han åter-

kom från sitt besök i S:t Petersburg. Uppgiften är hämtad ur Stig Jägerskiölds på s. 38 citerade arbete men han har felvänt tavlan och feldaterat den – det har Arne Danielsson påpekat och det blev rätt i den stora utställningskatalogen "Katarina den stora och Gustav III" (Nationalmuseum och Statliga Eremitagets utställning 1998/1999 nr 610), s. 349 nr 330, som f.ö. såldes tidigare på Bukowskis auktion 436 nr 147 till privat ägare, vilket författaren inte observerat – mea culpa!

LLt

En solfjäder av sedlar

För drygt tvåhundra år sedan reste en svensk herre till Paris. Han skulle se sig omkring i den stora världsstaden där det hände så mycket spännande.

När han så en dag flanerade under arkaderna i Palais Royal, där tjogetals försäljare av allt tänkbart slag strök omkring, blev han "attackerad" av en man som hade att sälja annat än enkla kråsnålar, svarvade snusdosor eller blänkande skospännen, utan någonting helt annat: pengar! Ja, inte gångbara pengar, men i alla fall sådana som några år tidigare varit ute i rörelsen och gällt för stora belopp fastän de nu inte betraktades som annat än kuriositeter. Det var revolutionens pappersmynt, de s.k. assignaterna.

Assignaterna hade satts i omlopp av den franska nationalförsamlingen den 1 april 1790 för att betala landets nationella skulder. För de utsläppta sedlarna fanns ingen guldtäckning.

Franska republikens assignation gällande femhundra livres. Denna är daterad den 20 pluviôse (regnmånaden, 20 januari–18 februari) revolutionens år 2 (1794). Den nya tideräkningen hade införts 22 september 1792 då bland annat månaderna fick nya namn.

Foto KMK. Förminskad.

Säkerheten bakom dem skulle utgöras av de väldiga gods och landområden som indragits dels från kyrkan, dels från kungafamiljen och de hög-

adliga emigranterna. Assignaterna hade form av vanliga sedlar och bar inskriptionen *payable au porteur* [= betalbar till innehavaren]. Valörerna var många.

Det dröjde inte länge förrän man började förlora tilltron till de nya sedlarna, särskilt sedan de styrande börjat släppa ut dem i marknaden i enorma mängder. Det är inte att undra på att allmänheten under dessa omständigheter var måttligt entusiastisk över att få betalt i sådana papper. Allt mera började folk vägra att ta emot assignaterna. Det hjälpte inte att revolutionssedlarna gav dem en lagligen fixerad tvångskurs och hotade var och en som inte respekterade denna med strängaste straff ända till döden under giljotinen.

När man hunnit fram till år 1796 hade de sjunkit till en procent av det nominella värdet, och efter ytterligare någon tid måste de bytas ut mot ett annat, ungefär liknande, pappersmynt, vid vilket man fäste större förhoppningar. Men allmänheten kände inget förtroende den här gången heller. Inga påbud om tvångskurs hjälpte, och redan i juli 1796 måste det styrande direktoriet vägra att ta emot sitt eget mynt som betalningsmedel. Därmed var assignaternas saga all och det dröjde inte länge förrän de helt och hållet avlystes. I det sista stadiet av sin tillvaro noterades deras värde till 1/4000 av det nominella.

Helt försvann de dock inte ur tillvaron. Det uppkom nämligen ett kuriöst mode att göra solfjädrar av dem – de var tillverkade av synnerligen gott papper. Och det tycks ha roat både en och annan att till en behagfull dam överlämna en solfjäder gjord av sedlar till ett belopp av en eller annan miljon. Dylika finns fortfarande i åtskilliga samlingar och det var just för en sådan användning som den svenske resenären i Palais Royal köpte sin lilla samling av assignater av den kringvandrande försäljaren. Svensken betalade med några sous, vilket inte var så mycket då man betänker att han för detta anspråkslösa belopp fick sedlar för miljoner.

IW

Lästips!

I Kungl. Myntkabinettets utställningskatalog nr 26, *Franska revolutionen 1789-1799*, kan du läsa mer om assignaterna, om revolutionen och dess mynt och medaljer.

Örtugsmyntningen under Sturetiden

½ örtug, Svante Nilsson Sture – Västerås (skala 1,5:1). Foto: J. Rundberg.

Jag har en projektanställning på Kungl. Myntkabinettet – Sveriges Ekonomiska museum. Min uppgift är att inom projektet Den Svenska Mynthistorien reda ut vilka typer av Sturetidens hel- och halvörtugar som präglats under vilken regent under denna period. För att kunna göra detta behöver jag även registrera och dokumentera de privatägda mynten.

Har du ett eller flera exemplar av vidstående mynttyper och vill vara med och påverka resultatet av denna studie hör gärna av er till mig.

Följande mynt är av intresse:

Sten Sture d.ä. (LL 1-18)

Hans (LL 1-11)

Svante Nilsson Sture (LL 1-7)

Sten Sture d.y. (LL 1-12)

(LL = Lagerqvist, L. O.: *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*)

Med vänliga hälsningar

JONAS RUNDBERG

E-post:

jonas_rundberg@swipnet.se eller

jonas.rundberg@myntkabinettet.se

Mobil: 073 - 600 18 66

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 19 företag i nio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

Antikboden

Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Karlskrona Mynthandel

Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Kronans Mynt

Västra Hamngatan 6, 411 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

Rune Larssons Mynthandel

Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69

AB Malmö Mynthandel & Vykortsantikvariat

Sven Gunnar Sandberg
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

J. Melin Mynt

Koltrastvägen 23, 370 24 NÄTRABY
Tel. 0455-155 99

Myntinvest Corona

Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer

Sveavägen 96
Box 195 07, 104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

Ulf Nordlinds Mynthandel AB

Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, Fax 08-661 62 13

Norrtälje Mynt AB

Nils Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Pecunia HB

Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel. 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel

Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28

Selins Mynthandel

Regeringsgatan 6, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel

Arsenalsgatan 6
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics

Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel./fax 08-650 0342

Ticalen Mynthandel

Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11

J. Walldén Mynthandel AB

Nybrogatan 36
Box 5381, 102 49 STOCKHOLM
Tel. 08-662 50 60, 070-607 65 34

Håkan Westerlund Mynthandel

Vasagatan 42, 111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, Fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19 507, 104 32 Stockholm, Tel. 08-673 34 23, Fax 08-673 34 23

Besök vår hemsida: www.mynt.nu/smf/

AHLSTRÖM/THOMAS HØILAND MYNTAUKTIONER

Den 7-10 november 2005 avhölls Nordens största myntauktion någonsin.

Lot 4483

Utrop 4.680 SEK
Såld 99.840 SEK

Lot 4087

Utrop 78.000 SEK
Såld 179.400 SEK

Lot 3774

Utrop 5.460 SEK
Såld 11.232 SEK

Redan nu mottages inlämningar till
Stockholmsauktionen den 7 oktober.

Ahlström/Thomas Høiland Myntauktioner AB

Frimärken • Mynt • Vin • Vapen • Smycken
Rådmansgatan 21 • S-100 41 Stockholm • Tel +46 08-101010
Lygten 37 • DK-2400 Köpenhamn NV • Tel +45 3386 2424
info@THauctions.com • www.THauctions.com